

U n i v e r z i t a P a l a c k é h o v O l o m o u c i

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

**Archeoparky v ČR – současné přístupy k prezentaci
archeologického dědictví**

Bc. Markéta Řemeslníčková

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Archeoparky v ČR – současné přístupy v prezentaci archeologického dědictví vypracovala samostatně, a že jsem řádně citovala všechny použité prameny.

V Olomouci dne 19. 6. 2023

.....

ANOTACE

Tato diplomová práce se věnuje problematice prezentace archeologického dědictví ve specifickém typu kulturní instituce - archeoparku. Jejím cílem byla analýza současné praxe archeoparků v prezentaci hmotného i nehmotného archeologického dědictví na základě případových studií.

Teoretická část je zaměřena na historii muzeí v přírodě a archeoparků, které jsou jejich specifickým typem. V druhé kapitole je představena a zhodnocena problematika terminologie. Praktická část obsahuje kapitolu věnovanou metodologii kvalitativního výzkumu a následně kapitolu s případovými studii jednotlivých archeoparků. Poslední kapitola shrnuje odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky a závěry výzkumu.

PODĚKOVÁNÍ

OBSAH

Úvod	6
1. Kde se vzaly archeoparky? Historie muzeí v přírodě	8
1.1 Předchůdci a „prameny“ muzeí v přírodě	8
1.2 Nejstarší muzea v přírodě	10
1.3 Vznik archeologických muzeí v přírodě	13
2. Problematika terminologie	19
2.1 Archeopark, skanzen, centrum nebo muzeum?	19
2.2 Zahraniční terminologie	24
2.3 Kategorizace archeoparků	28
2.4 Další související a problematické pojmy	30
2.5 Archeologie a didaktika	36
3. Metodologie	39
3.1 Nástin stavu bádání a související literatury	39
3.2 Konceptuální schéma výzkumu	40
3.3 Výzkumná oblast, téma a cíle výzkumu	42
3.4 Základní soubor a výzkumný vzorek	43
3.5 Výzkumné otázky	45
3.6 Obecná strategie šetření a jeho průběh	45
3.7 Metody získávání dat	47
3.8 Metody zpracování a analýzy dat	51
3.9 Etické aspekty výzkumného šetření	52
4. Případové studie	54
ZDROJE	55

ÚVOD

„Může přijít den, kdy všechno naše zlato nepostačí k tomu, abychom vytvořili obraz zmizelých časů.“

Artur Hazelius¹

¹(LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 8.)

Teoretická část

1. KDE SE VZALY ARCHEOPARKY? HISTORIE MUZEÍ V PŘÍRODĚ

„Muzea v přírodě jsou a budou díky své atraktivnosti spolu s médii největším zprostředkovatelem informací o minulosti pro širokou veřejnost.“ (Dragoun 2006, 88)

Lidská tendence uchovávat povědomí o předcích či dávných událostech je velmi stará. Nejstaršími dramaticky rekonstruovanými událostmi, o kterých se nám dochovaly informace v pramenech, jsou bitvy. Například císař Titus uspořádal v rámci oslav otevření římského Kolosea v roce 80 rekonstrukci námořní bitvy mezi Athény a městem Syracusy, která se odehrála v roce 414 př. Kr.² Dalším příkladem z méně vzdálené historie mohou být švédští králové v 17. století, kteří pořádali „středověké“ rytířské turnaje, aby tak posílili legitimitu své vlády zdůrazněním návaznosti na staré panovnické tradice.³

1.1 Předchůdci a „prameny“ muzeí v přírodě

Počátky myšlenky muzea v přírodě sahají do období přelomu 18. a 19. století. Jsou spojeny s rozvíjejícím se romantismem a s touhou zachovat hodnoty, které se začaly proměňovat a vytrácet během společenských změn v období průmyslové revoluce.⁴ Nárok na péči a uchování tak už neměly pouze věci starobylé, cenné, výjimečné či nějakým způsobem zvláštní, patřící vesměs do „vyšší kultury“, ale také hodnoty a kultura venkova. Příslušníci vyšších společenských vrstev vnímali svět venkova jako čistý, dobrý a nezkažený civilizačním pokrokem a toužili po návratu k souznění s přírodou. Někteří z nich ve svých zámeckých parcích budovali vesnické stavby, v nichž hledali odpočinek od vnějšího světa a snažili se vciťovat do (silně idealizovaného) jednoduchého stylu života poddaných.⁵ Příkladem takové fiktivní vesnice je například francouzská Le Hameau de la Reine ve Versailles, kterou si

² COLEMAN, K. M. Launching into History: Aquatic Displays in the Early Empire. *The Journal of Roman Studies*. Society for the Promotion of Roman Studies, 1993(83), s. 67.

³ PETERSSON, Bodil. Summary. In: PETERSSON, Bodil. *Föreställningar om det förflutna: arkeologi och rekonstruktion* [online]. Nordic Academic Press, 2014, s. 385 [cit. 2022-10-06]. ISBN 9789187351976. Dostupné z: <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:920946/SUMMARY01.pdf>.

⁴ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. Praha: Argo, 2005, s. 9; PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*. Leiden: Sidestone Press 2012, s. 38.

⁵ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005, s. 7; ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*. Martin: Osveta, 1989, s. 5.

v letech 1783–1786 nechala vybudovat královna Marie Antoinetta, nebo vesnička u zámku Chantilly poblíž Paříže.⁶ V českém prostředí máme například z roku 1822 doloženu slavnost ve „valašském“ stylu na počest olomouckého arcibiskupa. Nedaleko Hukvald byla postavena salaš a úředníci se sloužícími vykonávali v krojích práci pastevců.⁷ Tyto imitace vesnického prostředí, ač jejich provedení je v mnohém vzdáleno našemu pojetí muzea v přírodě, můžeme považovat za jakési předchůdce, neboť byly tehdejší zhmotněním myšlenky hledat původnost a „rekonstruovat“ lidovou kulturu.⁸ Období romantismu bylo mimo jiné charakteristické důrazem na emoce, nostalgickým vnímáním minulosti a obdivem k přírodě, antice a Orientu. Ve šlechtických zahradách tak byly častěji než venkovské stavby budovány umělé historické ruiny, malé antické chrámy nebo např. čínské pagody.⁹ V tomto období se však také rozvíjel a ustavoval nový vědní obor – archeologie. V místech nálezů archeologických objektů, např. pravěkých či římských staveb, byly někdy budovány jejich repliky, odpovídající tehdejšímu stavu poznání a také svému účelu – často v sobě nesly politický obsah, obraz ideální minulosti, potvrzení legitimacy vlády, posílení mýtu či jinou formu ideologie.¹⁰

Během 19. století začaly společnost ovlivňovat myšlenky nacionalismu. Formování svébytných národů provázelo hledání a posilování národní identity a kořenů národa, zkoumání jazyka, národní kultury a folklóru.¹¹ Zároveň projevy lidové kultury byly stále ohroženější postupující industrializací a urbanizací. Kombinace těchto jevů vedla mnohé jednotlivce i skupiny k aktivní činnosti směřující k zachycování a uchování kulturních projevů. Byla sbírána lidová slovesnost, rozvíjela se etnografie, vznikaly archivy, knihovny, galerie a muzea.¹² V řadě evropských zemí se rozvíjela památková péče, vznikaly státní orgány a zákony k ochraně památek, a to i archeologických.¹³ Mezi negativní vlivy nacionalismu patřilo účelné vykládání minulosti a nových poznatků – například ve Francii byly často nové

⁶ ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*. Martin: Osveta, 1989, s. 9; Le hameau de la Reine. Château de Versailles [online]. (nedatováno) [cit. 2022-10-03]. Dostupné z:

<https://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/domaine-trianon/hameau-reine#histoire-du-lieu>

⁷ ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 9.

⁸ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 7.

⁹ SALAŠOVÁ, Alena. Komponované krajiny České republiky a jejich formování. *Životné prostredie*. 2020, 54(3), s. 174.

¹⁰ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 38.

¹¹ Tamtéž, s. 40.

¹² ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 5.

¹³ HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: Stručný nástin*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Oborové informační středisko VTEI, 1987, s. 8–9.

archeologické nálezy automaticky považovány za galské (keltské), v Německu za germánské apod.¹⁴

Za zásadní impulz ke vzniku muzeí v přírodě jsou považovány světové výstavy 2. poloviny 19. století, které prezentovaly vědeckotechnický pokrok, současný i tradiční životní styl, předměty a stavby. První z nich proběhla v Londýně v roce 1851 a inspirovala následující – ve Vídni, Paříži, Amsterdamu, Krakově či Budapešti.¹⁵ Součástí těchto velkolepých akcí byly v některých případech také archeologické výstavy. Na výstavě v Paříži v roce 1889 byly pod Eiffelovou věží v rámci tématu historie bydlení vybudovány napodobeniny pravěkých a protohistorických obydlí a součástí antropologické výstavy bylo sedm dioramat s figurinami pravěkých osob, reprezentující různá prehistorická období. Ač nešlo o vědecké rekonstrukce a cílem byla ukázka míry pokroku lidstva (evropské civilizace), tato výstava vzbudila velkou pozornost, byla jedním z impulzů rozvoje archeologie pravěku ve Francii a můžeme ji považovat za jednu z prvních archeologických rekonstrukcí s muzejním účelem.¹⁶

Na české prostředí měly největší vliv dvě pražské výstavy – Jubilejní výstava v roce 1891 a především Československá národopisná výstava v roce 1895. Na přípravě této události se podílelo velké množství muzeí, obcí a vlastivědných pracovníků, do velké míry však závisela na ochotě veřejnosti spolupracovat a darovat nebo zapůjčit muzeu či přímo této výstavě předměty lidové tvorby. Výstava obsahovala 90 staveb (převážně kopií), měla odborný etnografický charakter a doprovázely ji ukázky lidových řemesel a folklóru. Po skončení výstav se však nepodařilo objekty zachovat na jednom místě a pouze několik objektů bylo přemístěno a dále uchováváno – např. česká chalupa z Polabí se stala součástí etnografické sbírky v Přerově nad Labem a v 60. letech 20. století základem vznikajícího muzea v přírodě.¹⁷

1.2 Nejstarší muzea v přírodě

O post nejstaršího muzea v přírodě na světě mohou usilovat nejméně tři skandinávská muzea, a to královská sbírka přenesených lidových staveb v Norsku Folkemuseum v Oslu, Kulturhistoriska Museet ve švédském Lundu a muzeum Skansen ve Stockholmu.¹⁸ Královská

¹⁴ MÜLLER-SCHEESSEL, Nils. Fair Prehistory: archaeological exhibits at French Expositions Universelles. *Antiquity*. 2001, 75(288), s. 400; PAARDEKOOPEL, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 40–43.

¹⁵ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 7–8.

¹⁶ MÜLLER-SCHEESSEL, Nils. Fair Prehistory: archaeological exhibits at French Expositions Universelles, s. 391, 395–397, 399.

¹⁷ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 7–8.

¹⁸ Tamtéž, s. 704.

sbíрка byla založena králem Oskarem II. v roce 1881 jako projekt muzea v přírodě, do něhož byly následně přenášeny originální stavby. První část byla však zpřístupněna veřejnosti až v roce 1902.¹⁹ Muzeum v Lundu bylo založeno v roce 1882 a od roku 1891 sem byly přenášeny stavby především měšťanské.²⁰ Nejčastěji je však za nejstarší muzeum v přírodě považován stockholmský Skansen, který byl jako první otevřen veřejnosti a také dostal své koncepci. Artur Hazelius založil na jednom ze stockholmských ostrovů v roce 1872 národopisné muzeum a od roku 1880 připravoval projekt muzea v přírodě. Prvních sedm objektů bylo zpřístupněno v roce 1891 a nové muzeum bylo nazváno Skansen podle místa, kde se nacházelo (slovo „skansen“ ve švédštině označuje městské opevnění). A. Hazelius jako první usiloval o prezentaci předmětů v jejich původních funkčních a prostorových vazbách a ve volné přírodě. Ve Skansenu se mu přenesením reprezentačních usedlostí z každého kraje Švédska a úsilím o tzv. živé muzeum s ukázkami lidových tradic a řemesel podařilo vytvořit poměrně komplexní představu o kultuře země. Jeho muzeum se stalo metodickým příkladem pro všechna ostatní muzea v přírodě.²¹ Odlišný koncept, ač inspirovaný švédským Skansenem, rozvíjel v norském Lillehammeru od roku 1887 Andres Sandvig. Jeho záměrem byla prezentace způsobu života různých sociálních vrstev v oblasti údolí Gudbrandsdal a během své práce rekonstruoval velkou část této historické sídlení krajiny. Stavby v muzeu byly především prostředkem poznání způsobu života venkovanů, nikoli pouze ukázkou jejich umu. A. Sandvig při své práci důsledně uplatňoval evoluční hledisko při výběru i umístění staveb v muzeu a jeho činnost je významnou součástí vývoje/uplatnění muzeí v přírodě jako specifické formy vědecké dokumentace.²²

Hazeliusův Skansen v roce 1899 navštívil František A. Šubert, ředitel Československé národopisné výstavy, a jeho návštěva ovlivnila vývoj této ideje v naší zemi.²³ V roce 1909 jej navštívil také Alois Jaroněk, který spolu s bratrem Bohumírem stál u zrodu prvního muzea v přírodě u nás v Rožnově pod Radhoštěm. Valašské muzeum v přírodě bylo založeno v roce 1925. Navazovalo na výjimečný úspěch valašské dědiny na pražské výstavě v roce 1895, ale hlavním impulzem byly právě návštěvy skandinávských muzeí v přírodě a sled okolností, kdy projekt muzea založený na dochovaných roubených stavbách na rožnovském náměstí podpořil na výstavě ve Vídni následník trůnu František Ferdinand d'Este. Po odmlce způsobené první světovou válkou se podařilo opět využít příznivých okolností a slavností Valašského roku 1925

¹⁹ Tamtéž, s. 398–399.

²⁰ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 698.

²¹ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 704; ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 9–10.

²² LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 8, 412; ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 11–12.

²³ ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 10.

se v novém muzeu zúčastnilo na 20 000 návštěvníků. Období hospodářské krize a pozdější druhé světové války opět utlumily rozvoj muzea až do 50. let 20. století.²⁴

Pro ideologii nacistického režimu v Německu měly vědní obory historie a archeologie velký význam. Idea Třetí říše vycházela z návaznosti na historické politické uspořádání Evropy a výsadního postavení Germánů v něm. Muzejní instituce byly stejně jako věda podřízeny nacistické ideologii, která ve své propagandě hojně využívala historických paralel a souvislostí. Státní aparát proto podporoval výzkum, budování rekonstrukcí archeologických objektů a archeologických muzeí v přírodě, které byly prezentovány jako vlastenecké pomníky a ukázky germánské historie posilující ideu nadřazenosti, hrdosti a legitimacy. Po druhé světové válce proto zájem o archeologická muzea v přírodě v zemích pod někdejší nacistickou nadvládou ochladl a do 80. let 20. století se rozvíjela spíše klasická muzejní prezentace.²⁵

Muzea v přírodě zaměřená na lidovou kulturu naopak zažívala v 2. polovině 20. století velký rozkvět. Ztráty na kulturním dědictví v důsledku války byly rozsáhlé. Tradiční lidové stavby také přestávaly vyhovovat stupňujícím se nárokům na bydlení a během poválečné obnovy byly přebudovávány či bořeny rychleji než kdy dříve. To vedlo ve většině evropských zemí k rozvoji systému památkové péče. Vznikaly mezinárodní organizace zaměřené na ochranu památek, např. Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO, r. 1945), Mezinárodní rada muzeí (ICOM, r. 1946) a také Asociace evropských muzeí v přírodě (AEOM, r. 1966). Na půdě ICOM se rozvinula debata o nové teorii muzeí v přírodě a principech jejich výstavby, ve které stály proti sobě dvě skupiny a tendence. Pracovníci památkové péče nahlíželi na lidovou architekturu jako na doklady schopností lidových tvůrců a důležité komponenty v krajině. Prosazovali proto ochranu staveb v původním prostředí (tzv. „in situ“) a jejich přenesení do muzea připouštěli pouze v případě hrozby zániku. Naproti tomu etnografové a muzejníci vnímali lidovou architekturu jako složku lidové kultury a sbírkový předmět, který v rámci muzejní expozice zobrazuje minulost. Další otázkou pak bylo, zda muzeum v přírodě uspořádat z hlediska typologického (tedy rozestavení objektů podle typů, např. vývojových), nebo jako modelové situace (odpovídající realitě z hlediska výběru staveb a vazeb mezi nimi). Převážila památkářská koncepce a ochrana památek „in situ“, avšak původní prostředí lidových staveb se rychle měnilo a často s ním zanikaly i památky. V roce 1957 vydala ICOM deklaraci podporující budování muzeí v přírodě, originály staveb však měly být přenášeny do muzeí pouze v případě bezprostředního ohrožení. Následovala vlna zakládání nových muzeí v přírodě

²⁴ Tamtéž, s. 21, 24–25.

²⁵ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 41–44.

po celém světě. V 70. letech 20. století se pak muzea začala vracet k někdejšími konceptům A. Hazelia a A. Sandviga.²⁶

1.3 Vznik archeologických muzeí v přírodě

Vlna zakládání archeologických muzeí v přírodě v 2. polovině 20. století je spjatá s rozvojem experimentálních metod v archeologii od 60. let 20. století. Experiment je však s archeologií spojen od samého začátku a měl významný vliv na její rozvoj ve vědní disciplínu. Už v 19. století J. Evans a další badatelé pomocí štípání pazourku či hloubení jam pomocí parohových nástrojů určovali nalezené artefakty a rozvíjeli poznání o období paleolitu.²⁷ Experimenty byly prováděny také ve 30. letech 20. století během již zcela vědeckého výzkumu halštatského sídliště v polském Biskupinu.²⁸ V rámci experimentální archeologie rozvíjené na univerzitách byly vědeckými metodami rekonstruovány archeologické objekty, studovány procesy a vyráběny repliky předmětů a nástrojů. Vytvořené stavby a předměty, poté co byly splněny cíle experimentu, bývaly někdy využívány pro edukační účely.²⁹ R. Paardekooper nastínil nárůst počtu archeologických muzeí v přírodě do roku 2010 následující tabulkou:

Rok vzniku	Severní Evropa	Velká Británie	Německo, Rakousko, Švýcarsko	Benelux	Jižní Evropa	Východní Evropa	Celkem
1900–1979	7	5	9	0	0	1	22
1980–1989	7	6	10	5	8	3	39
1990–1999	26	7	18	3	18	10	82
2000–2010	12	6	29	3	13	19	82
Celkem	52	24	66	11	39	33	225

Tab. 1: Nárůst počtu archeologických muzeí v přírodě v Evropě (zdroj Paardekooper 2012, s. 99)

Také v ČSR byly již od konce 60. let, ale častěji od poloviny 70. let v rámci archeologických výzkumů prováděny experimenty, např. s kácením dubů, vypalováním a zdobením keramiky, kypřením půdy dřevěnými nástroji nebo se stavbou polozemnice na

²⁶ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 8–9; ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 12–13, 16.

²⁷ DILLIAN, Carolyn. Early Efforts in Experimental Archaeology: Examples from Evans, Pitt-Rivers, and Abbott. *EXARC Journal* [online]. 2019-02-20, 2019(1), nečíslováno [cit. 2022-12-15]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2019-1/ea/early-efforts-experimental-archaeology-examples-evans-pitt-rivers-and-abbott>

²⁸ KOVÁRNÍK, Jaromír. Stručné dějiny muzeí v přírodě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), s. 79.

²⁹ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 45–46.

archeologické lokalitě v blízkosti Těšetic a Kyjovic na Znojemsku. Začátkem 80. let zde vznikla idea založení archeologického muzea v přírodě, která měla podporu univerzity, státní správy i majitele pozemku. Muzeum mělo sloužit k prezentaci archeologického výzkumu veřejnosti a zároveň jako středisko experimentální archeologie. Jeho stavba však z důvodu nedostatku financí nebyla realizována, a to ani po obnovených snahách v 90. letech a spolupráci s vídeňskou univerzitou na společném mezinárodním projektu.³⁰ Od roku 1954 probíhal výzkum v Březně u Loun pod vedením archeoložky Ivany Pleinerové. Po více než 20 letech výzkumu velké polykulturní lokality³¹ zde byl v roce 1975 proveden první experiment, a to tavba železa v různých typech hutnických pecí. Během 80. let následovaly další experimenty a experimentální stavby různých objektů podle místních nálezových situací (např. rekonstrukce polozemnice z 6. století, experimentální vytápění obydlí během zimy, pokus obývání domu z 9. století pětičlennou rodinou, výroba pravěkého plavidla monoxylonu, experimenty s uskladněním obilí, orbou a výsevem plodin).³² V letech 1992–1994 byl areál postupně zcela předán do správy Okresního muzea v Lounech a otevřen jako archeoskanzen veřejnosti.³³

V období 80. let 20. století mají u nás kořeny také aktivity s tématem experimentální archeologie zaměřené na edukaci dětí a mládeže. Dodnes aktivní oddíl experimentální archeologie Mamuti byl založen již v roce 1980 při Domově dětí a mládeže v Praze 7 pro děti od 9 do 16 let a zaměřuje se na experimentální archeologii, tábornictví, turistiku a poznávání přírody. Ve spolupráci s archeology si vedoucí oddílů osvojili široké spektrum experimentálních činností, které dále rozvíjí s dětmi, přičemž jde i o složitější techniky, jako např. výroba štípaných a broušených kamenných nástrojů, tkaní, či zpracování kovů odléváním a tepáním. Podíleli se také na odborných archeologických experimentech, např. na čtrnáctidenním obývání slovanského domu v Březně u Loun, pěstování pšenice dvouzrnky či výzkumu mikroklimatu jeskyní v Českém krasu. Od roku 1990 několikrát vydali a rozšířili metodiku pro aktivity podobných dětských oddílů s názvem „Výpravy do pravěku“. Pravidelně pořádají třítydenní letní tábor a zabývají se také prezentací experimentální archeologie. Realizovali několik výstav, podíleli se na rozhlasových a televizních pořadech či doprovodných

³⁰ KOVÁRNÍK, Jaromír. Záměr archeologického muzea v přírodě v Těšeticích-Kyjovicích u Znojma. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), s. 78, 81–82.

³¹ Jde o lokalitu v minulosti vícekrát osídlenou různými kulturami, obvykle z důvodu vhodných přírodních podmínek. Často se vyskytuje kontinuální osídlení těchto poloh trvajících i několik staletí či tisíciletí.

³² ŠTAUBER, Bedřich. Archeologický skanzen Březno a jeho muzejní využití. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 149–150; O archeoskanzenu. *Archeoskanzen Březno u Loun* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://www.archeoskanzenbrezno.cz/historie-vyzkumu-v-brezne/>

³³ ŠTAUBER, Bedřich. Archeologický skanzen Březno a jeho muzejní využití, s. 150; VÁLKA, Miroslav. Archeoskanzeny jako forma prezentace kulturního dědictví a její využití v turistickém ruchu. *Etnologické rozpravy*. 2005, 12(2), s. 152.

programech slavností a výstav a od roku 1997 organizují Pravěké dny na hradě Točnicku, kde prezentují pravěké výrobní techniky veřejnosti. Bývalí členové a přátelé oddílu se dále sdružují v Neolit klubu, z. s. Cílem oddílu není výchova odborníků, ale rozvoj vztahu dětí k historii a svým kořenům, rukodělné práci a přírodě hravou formou.³⁴ Podobně zaměřený projekt je zřizován Odborovou organizací KOVO Škoda AUTO a. s. a nese název Dětské zájmové sdružení experimentální archeologie Altamira. Po úspěchu dětského tábora v roce 1986, kde díky několika nadšencům mohly děti nevšedním způsobem poznávat pravěk a starověk, vznikl oddíl SOPEA (Stanice ochránců přírody a experimentální archeologie) pod vedením Jaromíra Cvrčka. Činnost oddílu spočívala ve výpravách do přírody, jejím poznávání a realizování jednoduchých archeologických experimentů. Potřeba celoroční základny pro oddíl vedla v roce 1992 k vybudování Dětského pravěkého skanzenu Altamira v Kosmonosech za podpory odborů KOVO Škoda AUTO a. s. a místního městského úřadu. V současnosti existují dva oddíly, v nichž se pravidelně schází vedoucí, praktikanti a děti. Náplní programu oddílů jsou hry, rukodělná výroba, osvojování si tábornických dovedností a znalostí o přírodě a historii. V rámci sobotních brigád se vedoucí s dětmi a případně jejich rodiči společně starají o skanzen a provádí potřebné opravy stanovišť. Jednou měsíčně organizují jednodenní výpravy do přírody, muzea, za kulturou nebo zábavou.³⁵ Na skupinu dětí a mládeže je od roku 1995 zaměřen také Archeopark Liboc, který spravuje společnost Archaia Praha o.p.s., sdružující profesionální archeology a specialisty dalších vědních oborů. Mezi aktivity realizované v minulosti patřil např. týden experimentální archeologie, letní tábor experimentální archeologie, klub mladých archeologů nebo mezinárodní letní škola archeologie. V současnosti nabízí vzdělávací programy pro ZŠ a SŠ a pořádá také řadu akcí pro veřejnost.³⁶

Pro aktivity, které nemají za cíl ověření vědecké teorie, ale spíše porozumění minulosti a získání zkušenosti či prožitku, u nás zavedl archeolog Zdeněk Smetánka pojem experienciální archeologie.³⁷ Tento termín vhodněji vystihuje povahu aktivit dětských skupin zaměřených na pravěkou či středověkou minulost a v častých případech také povahu aktivit prováděných a nabízených veřejnosti v archeoparcích. Je však využíván spíše v menší míře a ve většině

³⁴ BŘEZINA, Zdeněk, Jiří ČERVINKA, Michael PROUZA a Ladislav TINTĚRA. Mamuti – oddíl experimentální archeologie a jeho historie. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 158–160; Historie oddílu. *Oddíl experimentální archeologie Mamuti* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://mamuti.cz/historie/>

³⁵ CVRČEK, Jaromír a R. NAJMAN. Dětský pravěký skanzen Altamira Kosmonosy. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 175; Dětské oddíly. *Dětské zájmové sdružení Altamira* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: http://www.altamira.cz/?page_id=604

³⁶ Představujeme Archeologický park Liboc. *ARCHAIA* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-01-06]. Dostupné z: <http://www.archaia.cz/page.html>

³⁷ SMETÁNKA, Zdeněk. Archeologie a experiment. *Dějiny a současnost*. 2000, 22(4), s. 3–4.

případů instituce běžně používají termín experiment a experimentální archeologie. Mezi archeology a zainteresovanými odborníky však nepanuje ohledně této terminologie shoda.³⁸

Už od počátku 90. let 20. století se mezi příznivci archeologie šířila myšlenka zakládání občanských sdružení za cílem budování archeoparků. Nejstarším stále existujícím projektem tohoto typu u nás je Středisko experimentální archeologie a regionálních dějin Villa Nova Uhřetín, v němž jsou od roku 1993 vědeckými metodami prováděny experimenty a budovány rekonstrukce staveb. Jeho zakladatelem je Bohumír Dragoun, experimentální archeolog a ředitel muzea v Deštném v Orlických horách. Archeoskanzen, využívaný také k didaktickým účelům v rámci formálního i neformálního vzdělávání, je spojen se vznikem konference Rekonstrukce archeologických objektů a experiment v archeologii (od roku 2011 seminář Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů), konající se nepravidelně od roku 1994 a mající mezinárodní rozměr.³⁹

Významným centrem experimentální archeologie u nás je Katedra archeologie na Univerzitě Hradec Králové, a to díky činnosti archeologa, univerzitního pedagoga a současného ředitele Archeoparku pravěku ve Všeštarech Radomíra Tichého. V roce 1994 založil pro výukové a výzkumné účely První vysokoškolské centrum experimentální archeologie a Společnost experimentální archeologie. V roce 1995 byla uskutečněna mezinárodní studentská expedice Monoxylon'95. Šlo o experimentální plavbu ve vydlabaném člunu po Egejském moři, která měla za cíl otestovat možnosti námořní přepravy lidí, zvířat a plodin z Blízkého východu do oblasti pevninského Řecka v období neolitu. Později byly uskutečněny další dvě podobné expedice a v pořadí čtvrtá je naplánována na léto 2023. V roce 1997 začal Radomír Tichý budovat se studenty Centrum experimentální archeologie Všešтары (CEA) a pravěkou vesnici, které po rozšíření v letech 2009–2012 stále slouží k odborné činnosti, výuce a popularizaci archeologie jako Archeopark pravěku Všešтары.⁴⁰ V rámci činnosti CEA vznikly

³⁸ PAARDEKOOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 45–46; dále např. nerecenzovaný výběr příspěvků z diskuse na sociální síti Facebook viz Discussion: Experimental versus Experiential Archaeology. *EXARC Journal* [online]. 2015, 2015(1), nečíslováno [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2015-1/mm/discussion-experimental-versus-experiential-archaeology>; nebo MIKEŠOVÁ, Veronika a David MARŠÁLEK. A Course in Experiential Archaeology at an Archeopark as a Part of Active University Education. *EXARC Journal* [online]. 2017, 2017(1), nečíslováno [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2017-1/aoam/course-experiential-archaeology-archeopark-part-active-university-education>. Podrobněji k problematice terminologie v kapitole 2.4 Další související a problematice pojmy.

³⁹ DRAGOUN, Bohumír. Villa Nova Uhřetín. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 179; TICHÝ, Radomír. Rekonstrukce archeologických objektů a experiment v archeologii III. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), s. 138.

⁴⁰ THÉR, Richard a Radomír TICHÝ. Centrum experimentální archeologie Všešтары. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 164, 166, 168; O projektu. *Archeopark pravěku Všešтары* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: https://archeoparkvsestary.cz/archeopark_vsestary_u_hradce-kralove/o-projektu/; O katedře. *Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/cs/filozoficka-fakulta/ff/katedry-a-pracoviste/katedry-archeologie/o-katedre>; k přípravě další

také dva časopisy zaměřené na experimentální archeologii a archeologická muzea v přírodě, a to Rekonstrukce a experiment v archeologii, nyní Živá archeologie, vydávaný Filozofickou fakultou UHK a časopis EuroREA, nyní EXARC Journal, vydávaný evropským sdružením archeoparků EXARC.⁴¹

EXARC, přidružená organizace ICOM, založená v roce 2001⁴² (oficiálně v roce 2003), sdružuje mezinárodní komunitu odborníků aktivních v oblasti archeologických muzeí v přírodě, experimentální archeologie, historických technologií a prezentace archeologie. Pořádá pravidelné konference, podílí se na mezinárodních projektech zaštitovaných Evropskou unií, spravuje seznam evropských archeologických muzeí v přírodě, částečně působí jako metodické centrum a od roku 2004 vydává časopis EXARC Journal, který slouží jako diskuzní platforma za účelem výměny zkušeností a informací a v současnosti je zdarma dostupný online.⁴³

Na přelomu 20. a 21. století vzniklo v České republice téměř současně několik projektů naplňujících (více či méně) charakteristiku archeologického muzea v přírodě. Byly to z velké části projekty občanských sdružení, např. ideová rekonstrukce středověkého dvorce Curia Vítkov, středověký skanzen Řepora nebo keltský skanzen Isarno v Letovicích. Projekty archeoparků zakládaly také obce, kulturní instituce a muzea. Mezi ty patří Pravěká osada v ZOO Plzeň, Archeoskanzen Modrá, nedokončený projekt Archeoparku Netolice, projekt Muzea Těšínska Archeopark Chotěbuz-Podobora a nedokončený projekt Městského muzea a galerie v Břeclavi Archeopark Pohansko.⁴⁴ I v následujících letech převládaly projekty občanských sdružení, mezi které patří dnes již zaniklý Archeopark Prášily, Keltský skanzen Jivjany, Pravěká osada Křivolík a po roce 2010 také Keltský skanzen Nasavrky (dnes součást projektu Země Keltů). Mezi poměrně mladá archeologická muzea v přírodě můžeme zařadit archeoskanzen v Zážitkovém parku Zeměráj a History park Ledčice. Nejnovějšími počiny v tomto oboru je vybudování archeoparků na archeologických lokalitách, a to Archeoparku

expedice viz SCHMIDT, Jakub. Expedice Monoxylon 4 chce ověřit možnosti pravěké plavby Egejským mořem na dlabaném člunu s plachtou. *Český rozhlas Hradec Králové* [online]. 20. 7. 2022 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://hradec.rozhlas.cz/expedice-monoxylon-4-chce-overit-moznosti-praveke-plavby-egejskym-morem-na-8792035>

⁴¹ Backgrounds of EXARC JOURNAL. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/journal/backgrounds>

⁴² PAARDEKOOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 295.

⁴³ About us. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/about-us>; *EXARC Journal. EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/journal>

⁴⁴ Archeoskanzen Modrá: radost mají archeologové, starosta i návštěvníci: Rozhovor s Luděkem Galuškou k otevření archeoskanzenu Modrá. *Živá archeologie*. 2004, 2004(5), 254–255; BENEŠ, Jaromír, Petr RŮŽIČKA a Michaela PTÁKOVÁ. Archeopark Netolice – cesta tam a zase zpátky. In: ZELENKA, Tomáš, Adéla DUŠKOVÁ a Radomír TICHÝ. *Život experimentem: Sborník prací k životnímu jubileu Bohumíra Dragouna*. Rychnov nad Kněžnou – Všestary, 2019, s. 24–33.

Pavlov v roce 2016 a projektu Archeopark Mikulčice – Kopčany. Oba tyto archeoparky jsou však svým charakterem velmi specifické a projekt mikulčického archeoparku navazuje na dlouholetou muzejní historii národní kulturní památky Slovanské hradiště v Mikulčicích. V dubnu 2023 byla otevřena část nového Archeoskanzenu Trocnov spravovaného Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích, zaměřeného na období vrcholného středověku a husitských válek.⁴⁵

⁴⁵ Archeoskanzen Trocnov. *Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-04-07]. Dostupné z: <https://www.muzeumcb.cz/navstivte-nas/pobocky/pamatnik-jana-zizky-z-trocnova/archeoskanzen-trocnov/>

2. PROBLEMATIKA TERMINOLOGIE

2.1 Archeopark, skanzen, centrum nebo muzeum?

„These museums are very valuable, but much depends on how they are set up and used. The value of an archaeological open-air museum is in its use.“ (Paardekooper 2012, 25)

Pro instituce a projekty, kterými se zabývá tato diplomová práce, v odborných archeologických a muzeologických kruzích neexistuje jednotné pojmenování a vymezení jejich obsahu je problematické. V praxi se běžně užívá několik pojmů, jejichž význam je však chápán různými autory odlišně či volně a bývají někdy užívány nepřesně. Vzniklo také několik různých kategorizací těchto institucí a projektů. V této kapitole se proto pokusím shrnout užívanou terminologii a pomocí literatury vymezit její obsahy, přičemž budu vycházet z českých i zahraničních prací.

V českém prostředí se nejčastěji používají pojmy archeopark, archeoskanzen, archeologické muzeum v (živé) přírodě, archeologické muzeum pod širým nebem nebo centrum experimentální archeologie, případně se tyto termíny nahrazují přímo popisnými výrazy, např. pravěká osada, dvorec, pravěká/historická vesnice, hradiště.

Podle nejnovější definice Mezinárodní rady muzeí ICOM, přijaté na generální konferenci ICOM PRAGUE 2022, je **muzeum** „*stálá nezisková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné podněty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí.*“⁴⁶ Podle přílohy Profesního etického kodexu muzeí, která rozváděla definici muzea platnou do roku 2022, zahrnuje definice muzea také instituce jako například „*přírodní, archeologické a etnografické památky a lokality, historické památky a místa muzejní povahy, které shromažďují, uchovávají a zprostředkují materiální doklady o člověku a jeho prostředí*“. Podle aktuálního ICOM Etického kodexu pro muzea byly tyto formulace definice platné do revize definice muzea a nyní je již etický kodex neobsahuje. A priori však nelze předpokládat,

⁴⁶ Definice muzea. *ICOM Česká republika* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-01-23]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzea/>

že by se postoj a vnímání těchto institucí ze strany ICOM změnil, ač v rámci nové definice nejsou výslovně zmíněny.⁴⁷

V nové metodice Národního muzea v přírodě je **muzeum v přírodě** definováno jako „paměťová instituce nebo její specifická část, která vytváří komplexní vědecké interpretace života a kultury obyvatel ve vymezené oblasti formou specializované expozice v urbanizovaném prostředí nebo ve volné přírodě. Jeho expozice obsahují prostorové, časové, společenské, přírodní a historické souvislosti s cílem dosáhnout co nejvíce věrné rekonstrukce historického životního prostředí. Soubě vlastními metodami plní nezastupitelnou sbírkotvornou, dokumentační, vědeckovýzkumnou a kulturně vzdělávací funkci.“⁴⁸ Nejstarší muzea v přírodě vznikala především za účelem záchrany historických staveb charakteristických pro různé regiony a uchování znalostí o tradičním způsobu života.⁴⁹ Tyto byly později nazývány národopisnými muzei v přírodě, či muzei lidové architektury v přírodě. Ač tvoří stále nejpočetnější skupinu, v současnosti jsou v muzeích v přírodě zpracovávána témata z širší oblasti kulturního dědictví. Vedle venkovského prostředí se častěji věnují také městskému a industriálnímu prostředí nebo archeologickým památkám a období pravěku a středověku. Všechny tyto kategorie muzeí v přírodě (mezi které můžeme zařadit také ekomuzea) spojuje především úsilí o komplexní prezentaci historické reality.⁵⁰

Pojem **skanzen** (ze švédského „*skansen*“ tj. městské opevnění, hradby) je užíván převážně v Česku, Polsku a na Slovensku.⁵¹ Vžil se zde jako synonymní pojmenování muzeí lidových staveb, později obecně muzeí v přírodě. Není zcela vhodný, neboť v ostatních zemích je užíván pouze ve smyslu názvu stockholmského muzea v přírodě *Skansen*.⁵² Jeho zavedení v českém a slovenském prostředí může souviset s návštěvou stockholmského Skansenu F. A. Šubertem a Aloisem Jaroňkem a založením národopisného muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, jednoho z prvních ve střední Evropě.⁵³ Šubert vnímal Skansen jako ideál

⁴⁷ Etický kodex ICOM. *ICOM Česká republika* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/eticky-kodex-icom/>; Profesní etický kodex muzeí, ICOM. *eMuzeum: Oborový informační portál* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://emuzeum.cz/muzeologie-a-metodika/texty/muzejni-standardy/profesni-eticky-kodex-muzei-icom>

⁴⁸ BRYOL, Radek, Jan DOLÁK, Lenka DRÁPALOVÁ, Jana KOUDELOVÁ a Jiří LANGER. *Muzea v přírodě v České republice: Teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2020, s. 29.

⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁰ DRÁPALA, Daniel. Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. 2009, 47(1), s. 4–5; LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 16.

⁵¹ Zřejmě ovšem nejen v těchto zemích – viz např. Skanzen Szentendre severně od Budapešti v Maďarsku.

⁵² BRYOL, Radek, Jan DOLÁK, Lenka DRÁPALOVÁ, Jana KOUDELOVÁ a Jiří LANGER. *Muzea v přírodě v České republice: Teoretická a metodická východiska*, s. 23.

⁵³ ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*, s. 10, 24.

národopisného muzea.⁵⁴ Podle Jiřího Langerera však v dnešní době termín skanzen ve veřejném prostoru nabývá významu něčeho přežitého, zastaralého a nefunkčního a bylo by vhodné se mu i v oboru etnografie vyhnout.⁵⁵ V rámci prezentace archeologických témat mimo kamenná muzea však s tímto termínem i přes jeho problematičnost pracují někteří autoři ve svých kategorizacích a některá muzea v přírodě, zabývající se obdobím pravěku a středověku, jejich kulturou a archeologickými památkami, nesou název **archeoskanzen** nebo **archeologický skanzen**. Například v knize *Pravěký svět a jeho poznání* ze souboru *Archeologie pravěkých Čech* pracuje Martin Kuna pouze s tímto pojmem. Označuje jím specifický typ muzea, ve kterém jsou „vystavovány rekonstrukce pravěkých staveb či výrobních zařízení“ a jsou „ve větší či menší míře též středisky archeologických experimentů“.⁵⁶

S pojmem archeoskanzen pracuje také Daniel Drápala a zdůrazňuje oboustranný přínos spolupráce etnografie a archeoskanzenů. Zmiňuje etnografické znalosti „*archaických stavebních prvků a technologií známých z lidové kultury, které účinně napomáhají k úplnosti a hodnověrnosti prezentované reality*“ v archeoskanzenech při rekonstrukcích nálezů či uvádění předmětů-artefaktů do funkčních souvislostí. V oblasti zpětné rekonstrukce technologických postupů, které se nedochovaly kontinuálním předáváním mezi generacemi, vyzdvihuje spolupráci experimentální archeologie a etnografie.⁵⁷ Bohumír Dragoun pojímá archeologický skanzen jako synonymum k pojmu archeologické muzeum v přírodě. Zdůrazňuje větší nárok na ně oproti kamenným muzeím, protože musejí řešit nejen správnou interpretaci a rekonstrukci objektu, ale i jeho kontext s dalšími objekty a prostorové vztahy ploch a objektů. S ohledem na charakter pramenů je jejich poslání zobrazovat minulost v co neúplnější formě velkou výzvou, a proto považuje za vhodné řešení jejich propojení s kamennými muzei.⁵⁸

Druhým nejčastějším pojmem, se kterým se setkáváme, je **archeologický park** či **archeopark**. Někdy bývají termíny archeopark a archeoskanzen vnímány téměř jako synonyma, řada autorů jim však přisuzuje odlišné vlastnosti a funkce. Jan Dolák archeologický skanzen definuje jako „*expozici reliktních a rekonstrukcí autentické archeologické lokality*“ a archeologický park jako „*vizuální formu zpředměťující autenticky nedoložitelnou*

⁵⁴ ŠUBERT, František Adolf. *Nordské museum a Skansen ve Stokholmě*. Praha: Národopisné museum československé, 1900, s. 12.

⁵⁵ LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*, s. 16.

⁵⁶ KUNA, Martin. Hospodaření s archeologickým dědictvím. In: KUNA, Martin (ed.). *Archeologie pravěkých Čech 1: Pravěký svět a jeho poznání*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha, 2007, s. 133.

⁵⁷ DRÁPALA, Daniel. Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. 2009, 47(1), s. 5, 7.

⁵⁸ DRAGOUN, Bohumír. Několik poznámek k budování a provozu archeologického muzea v přírodě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2006, 2006(7), s. 88.

archeologickou skutečnost. Jde o vytvoření v podstatě umělých konstrukcí života před mnoha lety na místech bez přímé vazby na archeologickou lokalitu“.⁵⁹ Archeoskanzen je tedy podle něj muzejní instituce mající základ v archeologické lokalitě, spravující sbírku artefaktů a jejich kopií či rekonstrukcí a prezentující život obyvatel lokality. Archeopark naopak nepovažuje za muzeum v pravém slova smyslu, neboť nespravuje sbírky a neváže se k archeologické lokalitě. Je to umělá konstrukce života v minulosti, edukativní zařízení, rekreační až zábavní centrum propagující archeologii, mající v případě kvalitního provedení poměrně pozitivní kulturotvorný vliv.⁶⁰ Také Zbyněk Z. Stránský vidí mezi těmito pojmy zásadní rozdíl. Skanzeny jednoduše vymezuje jako „formu muzejní prezentace nemovitých objektů“. Souvisejí s uchováváním odkrytých archeologických objektů „in situ“ (tj. zachování v původní hmotě a v místě nálezů), které jsou chráněny nadstavbami a doplňovány přístavbami a expozicemi s výkladem. K archeologickým parkům však zaujímá velmi kritický postoj a zdůrazňuje jejich rozdílnou úroveň. Často podle něj „opouštějí muzejní principy skanzenů“, projevuje se v nich výrazný amatérismus a jsou jen atraktivními panoptiky vpouštějícími hyperrealitu do prostředí muzea. Archeologické artefakty zde bývají degradovány na zábavní prostředky uspokojující komerční zájmy sponzorů a dochází k přehlížení až potlačování odborné a vědecké úrovně.⁶¹

Opačný názor zastává Radomír Tichý. Pojem archeoskanzen vnímá jako běžný, ovšem nesprávný a zdůrazňuje přednosti pojmu archeopark. Tento výraz podle něj výstižně odlišuje tyto projekty od muzeí, které mají na rozdíl od archeoparků povinnost uchovávat originální artefakty v depozitářích. Spíše než muzejní instituci evokuje termín procházka minulostí. Mohou jej tvořit nejen oživované rekonstrukce sídel, ale také další prvky, např. modelový prostor archeologického výzkumu, v širším okolí pak např. naučná (cyklo)stezka, reliktury archeologických lokalit a nálezů v krajině apod. R. Tichý však také upozorňuje na úskalí těchto projektů, spočívající v absenci didaktického srovnání. Návštěvníci si nemusí plně uvědomovat rozdíly mezi originály a modely či rekonstrukcemi, proto za ideální řešení považuje budování stálých expozic nejlépe originálních artefaktů v kombinaci s rekonstrukcemi staveb a replikami předmětů.⁶² Podobně kladně hodnotí archeoparky i Roman Abušínov. Repliky historických objektů a sídel jsou podle jeho názoru velmi populární, „přístupnou formou seznamují nejširší

⁵⁹ DOLÁK, Jan. *Prezentace archeologie*. Brno, 2012. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, s. 16.

⁶⁰ DOLÁK, Jan. Komunikace archeologie prostřednictvím muzejních expozic. In: UNGERMAN, Šimon a Renáta PŘICHYSTALOVÁ (ed.). *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010, s. 656.; DOLÁK, Jan. *Prezentace archeologie*, s. 16.

⁶¹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Archeologie a muzeologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, s. 53–54, 62, 257; STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Muzea v kontextu kyberkultury. *Múzeum*. 2008, 2008(1), s. 7.

⁶² TICHÝ, Radomír, Václav DRNOVSKÝ, Hana DOHNÁLKOVÁ a Milan SLEZÁK. Archeopark pravěku ve Věstarech: základní teze. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), s. 83.

veřejnost s odbornou prací archeologů“ a „slouží nejen k vědeckému výzkumu prostřednictvím archeologického experimentu, ale především významně přispívají k poznání vlastních dějin a tím i k podpoře národní identity.“⁶³

Jako nejuniverzálnější se jeví pojem **archeologické muzeum v přírodě**, hojně využívaný také v zahraničí. Podle definice EXARC z roku 2008 je archeologické muzeum v přírodě „*stálá nezisková organizace s architektonickými rekonstrukcemi v měřítku 1:1, primárně založenými na archeologických pramenech a umístěnými v exteriéru. Uchovává se zde soubor zdrojů nehmotného kulturního dědictví, který umožňuje interpretaci života a činnosti lidí v minulosti. Této interpretace je docíleno v souladu s řádnými vědeckými metodami, které se využívají za účelem vzdělávání, studia a potěšení návštěvníků archeologického muzea*“.⁶⁴ Problematičnost termínu spočívá ve slově „muzeum“, které může být podle výše uvedených názorů J. Doláka či R. Tichého v souvislosti s vlastnostmi projektů často zavádějící. Současně se také objevuje skepse ze strany některých větších muzejních asociací a institucí, které nepovažují tento druh muzeí za sobě rovný.⁶⁵ Těžištěm aktivity většiny archeologických muzeí v přírodě totiž není akvizice a péče o hmotné kulturní dědictví, a proto z tohoto úhlu pohledu zcela nevyhovují obsahové náplni pojmu muzeum. Zároveň se na jejich činnosti nepodílí výlučně odborníci, ač mnozí pracovníci získávají odborné znalosti a dovednosti v rámci dlouhodobého neformálního, nebo i formálního vzdělávání. Za zmínku zde stojí názor Petra Sokola, který k pojmům archeoskanzen a archeopark zaujímá podobný postoj jako J. Dolák (archeoskanzenům přiřazuje větší odborné nároky, důraz na autentičnost, funkčnost celku a prostorový kontext, zatímco archeoparky charakterizuje povrchnější podobou staveb bez funkčních vztahů, rekreačním charakterem prostoru a větším komerčním využitím). Pokud však projekt s parametry archeoskanzeny není replikou funkčně strukturovaného celku, ale prezentuje stavby z různých období bez funkčních vazeb, považuje jej spíše právě za (archeologické) muzeum v přírodě, tedy muzejní expozici s jednotlivými exponáty.⁶⁶ Hranice

⁶³ ABUŠINOV, Roman. Archeoparky u našich sousedů. Ale proč ne v České republice? *(Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2003, 2003(4), s. 219.

⁶⁴ „An archaeological open-air museum is a non-profit permanent institution with outdoor true to scale architectural reconstructions primarily based on archaeological sources. It holds collections of intangible heritage resources and provides an interpretation of how people lived and acted in the past; this is accomplished according to sound scientific methods for the purposes of education, study and enjoyment of its visitors.“ Zdroj: Definitions. EXARC [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-23]. Dostupné z: <https://exarc.net/about-us/definitions>

⁶⁵ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 53–54.

⁶⁶ SOKOL, Petr. Kulisa, kopie, návrat do minulosti? Úvaha nad silnými a slabými stránkami archeoskanzenů pohledem odborného návštěvníka. In: ŠMIDTOVÁ, Renata, Miroslav POPELKA, Miroslava ŠMOLÍKOVÁ a Michal BUREŠ (ed.). *Veřejná archeologie IV.: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012*. Praha: Ústav pro archeologii FF UK Praha a Veřejná archeologie o.s., 2013, s. 190, 197.

mezi tím, zda projekt je (či není) archeologickým muzeem v přírodě, archeoskanzenem či archeoparkem, tedy není jednoznačná.

Pojmem, se kterým se také nejen v českém prostředí můžeme setkat, je **centrum experimentální archeologie** (případně středisko, sdružení nebo oddíl experimentální archeologie). Jde o zařízení, které je zaměřeno na provádění archeologických experimentů pro vědecké a studijní účely. Je obvykle součástí akademického nebo vědeckého pracoviště a experimenty jsou prováděny profesionály. Nemusí však tomu tak být vždy, případně se může činnost projektu postupem času proměňovat. Jako příklady můžeme uvést Altamiru Kosmonosy – Dětské zájmové sdružení experimentální archeologie či Oddíl experimentální archeologie Mamuti. Centra experimentální archeologie se vedle vědecké činnosti často věnují také dalším aktivitám, nejčastěji popularizaci vědy a edukaci. Mohou být zakládána u archeologických lokalit, spolu s archeoparky a archeoskanzeny či u nich, případně jinde (např. na univerzitě nebo jako samostatné pracoviště). Jejich podoba se odvíjí od aktivit tamních pracovníků – mohou je tvořit stavby vybudované experimentálními metodami, výrobní zařízení (např. pece), nebo pouze prostor a zázemí s nástroji pro provádění experimentů (např. pro výrobu předmětů). Mohou být také navázána spíše na skupinu osob než na místo a mohou i nemusí být otevřené veřejnosti. Tento pojem pochopitelně nemůže aspirovat na zastřešující funkci, poměrně dobře však vystihuje povahu určité skupiny projektů, přestože ani tato skupina není homogenní.

2.2 Zahraniční terminologie

V zahraničí se problematice archeologických muzeí v přírodě dlouhodobě odborně věnuje Roeland Paardekooper, nizozemský archeolog, jeden ze zakladatelů a současný ředitel sdružení EXARC. Zabývá se výzkumem evropských archeologických muzeí v přírodě a publikační činností o nich. S termínem *archaeological open-air museum* pracuje jako se zastřešujícím pojmem. Rozlišuje ovšem několik typů těchto muzeí, ač přiznává, že jejich porovnávání je velmi komplikované. Většina autorů kvůli jejich rozličnosti konstatuje nemožnost přesného definování, každé z nich je totiž v určitém směru specifické.⁶⁷ V různých zemích jsou navíc tato muzea vnímána odlišně, a ani v rámci jednoho státu nejde o homogenní skupinu. Jsou částečně kulturním dědictvím i vzdělávacím zařízením, stojí na pomezí archeologické vědy a veřejnosti. Jejich rozdílnost může být však také výhodou, protože zvyšuje

⁶⁷ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 24, 27.

jejich schopnost přizpůsobit se a přetrvat do budoucích let.⁶⁸ Mohou být „*turistickým cílem, marketingovým produktem, prvkem vytvářejícím identitu, politickým nástrojem, projevem erudice, vzdělávacím nástrojem, prostorem pro volný čas, zdrojem inspirace...*“.⁶⁹ V anglickojazyčné literatuře se můžeme setkat vedle „zastřešujícího“ pojmu s termínem *archaeological educational centre*, které R. Paardekooper definuje stejně jako *archaeological open air museum*, je zde však důraz na vzdělávání a zaměření (někdy výhradně) na školní skupiny. Centra slouží ke vzdělávání, rozvoji kreativity a estetického vnímání, odpočinku, zábavě a hře. Rozvíjí historické povědomí, manuální a mentální schopnosti dětí. Úskalím může být, pokud se učitelé, školní skupiny i zaměstnanci muzea spokojí s pouhou zábavou dětí bez edukačního rozměru aktivit. V mnoha případech mohou jako *archaeological educational centre* fungovat i běžná archeologická muzea v přírodě, např. během dnů s nižší návštěvností, nebo může být pro tyto aktivity vyhrazeno místo mimo návštěvnický prostor.⁷⁰ Dalším pojmem je *(archaeological) site museum*. Lze jej považovat za ekvivalent českého pojmu archeoskanzen podle definice J. Doláka a Z. Z. Stránského, tedy za muzejní instituci, která spravuje archeologickou lokalitu, na níž (kolem níž) je zbudováno muzeum s expozicemi. Může jít ale také o rekonstruované stavby na archeologickém nalezišti podle tamních nálezů, nebo rekonstrukci konkrétní archeologické lokality mimo ni.⁷¹ R. Paardekooper jej definuje jako „*místo lidské aktivity, která zanechala pozůstatky či stopy zachytitelné archeologickými metodami. Archeological Site Museum je muzeum zaměřené na prezentaci konkrétní archeologické lokality v širších okolnostech. Jeho součástí je archeologické naleziště, ke kterému se vztahuje, a je pevně navázáno na konkrétní místo*“.⁷² V tomto smyslu jsou mezi archeologická muzea v přírodě zařazovány také volně stojící a přístupné rekonstrukce archeologických objektů, které nejsou pravidelně využívány k edukaci či turistickým aktivitám.⁷³ Anglické a české pojmy bohužel není možné jednoznačně propojit a termín „*(archaeological) site museum*“ je toho příkladem. Mohl by podle své definice v českém prostředí označovat archeoskanzen (např. Archeoskanzen v Březně u Loun), Slovanské hradiště v Mikulčicích a tamní vznikající Archeopark Mikulčice–Kopčany, tak také volně stojící rekonstrukci velkomoravského kostela v Modré u Velehradu.

⁶⁸ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 23–24.

⁶⁹ Tamtéž, s. 27–28.

⁷⁰ Tamtéž, s. 48–50.

⁷¹ Tamtéž, s. 58.

⁷² Tamtéž, s. 289.

⁷³ Tamtéž, s. 29.

Ve Velké Británii jsou archeologická muzea v přírodě charakterizována a pojmenována převážně jako *centre*, *heritage visitor centre*, *farm*, *park* nebo *village* a velmi zřídka jako *museum*. V Nizozemí názvy institucí často odkazují k jejich edukačnímu rozměru, používají tedy pojmy jako *outdoor centre*, *medieval yard*, *farm*, nebo *prehistoric camp*. V Německu jsou nejčastěji užívanými pojmy *museum* a *park*. Ve Francii neodlišují archeologická muzea v přírodě od muzeí na archeologických nalezištích s relikty staveb a nazývají je *prehistosites*, *parcs archéologique* nebo *archéosites*. Specifickým pojmem je *historic workshop*, což převážně v dánských muzeích a vzdělávacích centrech označuje místo i programy zaměřené na edukaci, přibližování historie a rozvoj tradičních řemeslných dovedností. „Historické workshopy“ tvoří síť vzájemně spolupracujících desítek pracovišť, inspirovaných edukačními aktivitami dánského archeoparku Sagnlandet Lejre.⁷⁴ Dalšími pojmy spojovanými s charakteristikou a rolí archeologických muzeí v přírodě jsou *traditional showcase museum / exhibition (on site)*, *archaeological / historical site (museum)*, *traditional (ethnographic) open-air museum / historic house*, *natural park*, *cultural landscape*, *(re)constructed boat / ship*, *living history museum*, *animal farm* a *theme park*. Jedno muzeum může kombinovat několik těchto charakteristik v různé míře a plnit více rolí (prezentace, edukace, výzkum, turismus,...). Archeologická muzea v přírodě mohou obsahovat klasickou muzejní expozici originálů artefaktů nebo jejich rekonstrukcí a replik. Bývají budovány na archeologických nalezištích i mimo ně a mohou, ale také nemusí obsahovat rekonstrukce staveb. Tvořit je mohou také historické budovy, rekonstrukce plavidel nebo zvířecí farmy, přibližující úzký vztah lidí a zvířat v minulosti. Ony naopak mohou být součástí etnografických muzeí v přírodě, být zasazeny do přírodních parků a svou existencí prezentovat kulturní krajinu minulosti. V mnoha z nich jsou organizovány programy oživené historie. Na pomyslné druhé straně spektra v opozici k vědeckým projektům se nacházejí tematické parky, které v určitém smyslu a s výhradami lze do skupiny archeologických muzeí v přírodě zařadit.⁷⁵

Obecnou charakteristiku archeologických muzeí v přírodě můžeme ještě rozšířit o poznatky R. Paardekoopera, který se dlouhodobě věnuje výzkumu a popularizaci tohoto typu muzea v evropském kontextu. Podle něj archeologická muzea v přírodě prezentují svým

⁷⁴ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*. Praha, 2018. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 93. Podrobnější informace k „historickým workshopům“ viz PAARDEKOOOPER, Roeland. Vnímání minulosti: Rozhovor s Hans-Ole Hansenem, zakladatelem a duchovním otcem Výzkumného centra v Lejre (Dánsko). *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2007, 2007(8), s. 77–78. Podrobněji ke konceptu vzdělávání v rámci „historických workshopů“ viz BAY, Jørgen. Představení dánských historických workshopů. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), s. 49–50.

⁷⁵ PAARDEKOOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 54–56, 58–66.

návštěvníků obraz minulosti, konstruovaný pomocí současných poznatků archeologie. Jsou jejím hlavním prezentačním nástrojem a jejich cílovou skupinou je široká veřejnost. Tvoří velmi různorodou skupinu, spojuje je však interpretace a prezentace archeologických dat a edukační činnost. Jejich pozice není tak pevná jako pozice tradičních muzeí. Mnoho lidí však zaujala natolik, že v nich probudila celoživotní zájem o archeologii a minulost. Jejich podstatou je sdělování příběhu, nejsou ovšem zaměřena na příběh specifického artefaktu, ale na prezentaci příběhu minulosti ve specifickém prostředí pomocí vhodných replik artefaktů. K minulosti přistupují jako ke zdroji inspirace a ač je v nich zdůrazňováno, že prezentují pouze jednu z možných podob minulé skutečnosti, jejich návštěvníci často tíhnou k přesvědčení, že vidí přesný obraz minulosti. Obvykle se věnují historii „vlastního“ regionu v určitém časovém období, zároveň ale musí reflektovat i současnost, aby se s jimi prezentovanou minulostí mohli návštěvníci lépe ztotožnit. Vznikají častěji z iniciativy jednotlivců či sdružení lidí než z dlouhodobé politiky firem, muzejních institucí nebo úřadů, mnoho z nich však také z různých důvodů poměrně rychle zaniká.⁷⁶ Hlavní rozdíly mezi archeologickým muzeem v přírodě a tradičním muzeem nastiňuje následující tabulka.

Tradiční muzeum	Archeologické muzeum v přírodě
statické, zaměřené na artefakt / sbírkový předmět	vysoce interaktivní, zaměřené na aktivitu
Spravuje sbírky muzeálií; se sbírkovými předměty obvykle není možné manipulovat.	Obvykle nevlastní originální artefakty; stavby, dekorace, předměty a nástroje jsou určeny k používání.
Stěžejní činností je vytvářet, spravovat a prezentovat sbírky.	Stěžejními činnostmi jsou vzdělávání, prezentace, experiment, komerce a ožívání historie.
Je vyžadována odbornost zaměstnanců instituce.	Odbornost zaměstnanců / členů sdružení není vždy nutná; podílejí se na nich laici.

Tab. 2: Rozdíl mezi tradičním muzeem a archeologickým muzeem v přírodě (podle Paardekooper 2012, 56–58)

Rozličnost názvů projektů prezentující archeologii a archeologické dědictví mimo kamenná muzea v zahraničí i u nás spolu s růzností názorů odborníků dokládá širokou škálu projektů, které jsou zařazovány mezi archeologická muzea v přírodě, ale také nejednotnost a dosavadní teoretické neukotvení této oblasti mezioborové spolupráce archeologie,

⁷⁶ PAARDEKOOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 23–24, 28–29, 45, 53, 57–58, 63.

muzeologie a didaktiky. Pro veřejnost tento fakt zřejmě není příliš významný, nakolik není zainteresovaná do problematiky teorie, ale spíše se zajímá o konkrétní charakteristiku a nabídku jednotlivých institucí a projektů. V médiích se tak můžeme setkat s volným nakládáním a záměnami těchto pojmů i u konkrétních projektů. Z hlediska odborné veřejnosti a institucí samotných však jde o ukotvení a definování vlastní podstaty projektů, správnou charakteristiku a v jistém smyslu i posouzení jejich hodnoty a kvality. Bylo by pravděpodobně vhodné pojmově rozlišit projekty usilující o vědeckou kvalitu a experimentální činnost a projekty zaměřující se spíše na neformální vzdělávání, volnočasové aktivity členů či veřejnosti a turismus, neboť každý zprostředkovává a klade důraz na mírně odlišné hodnoty. Odborná vědecká i edukační činnost také klade vyšší nároky na čas, finance a erudovanost aktérů. V oblasti prezentace archeologie prostřednictvím „muzeí pod širým nebem“ však bývají všechny tyto charakteristiky/činnosti/role kombinovány v natolik různé míře, že je velmi komplikované sdužovat je pod zastřešující pojmy. Není tak možné ani jasně určit univerzální kritérium kvality. Mohla by jím být vědecká kvalita rekonstrukcí stejně jako kvalita prezentace a edukace,⁷⁷ avšak nezanedbatelný význam má také úspěšnost u veřejnosti. Jak uvádí Claus Ahrens, „každý projekt tohoto typu je v určitém směru specifický a žádné dva nejsou stejné“.⁷⁸

Situace terminologie archeologických muzeí v přírodě bude zřejmě (nejen) v českém prostředí nadále komplikovaná. Bylo by však pravděpodobně vhodné postupně upouštět od využívání pojmu (archeologický) skanzen, patřícího spíše do oboru etnografie.⁷⁹ Pojem centrum experimentální archeologie je dostatečně popisný a specifický pro určitou část projektů. Stále častěji se pak v současnosti objevuje pojem archeopark, který je používán jako zastřešující i v této práci.

2.3 Kategorizace archeoparků

Jak bylo naznačeno výše, rozdělení archeoparků do skupin podle určitých charakteristik je obtížné. Většina z nich je nějakým způsobem jedinečná a zároveň se jejich různé funkce a aspekty mnohdy v jednom projektu prolínají. Protože se však s některými kategoriemi

⁷⁷ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 96–97.

⁷⁸ AHRENS, Claus. *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Wachholz Verlag, 1990, s. 33.

⁷⁹ MIKEŠOVÁ, Veronika. *Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 38.

můžeme setkat v odborných textech, představíme si zde stručně dva autory a jejich specifikaci kategorií archeoparků.

Claus Ahrens, archeolog, ředitel etnografického muzea v přírodě a autor prvního evropského přehledu archeologických muzeí v přírodě z roku 1990, naznačil ve své práci rozdělení archeoparků do dvou skupin podle jejich zaměření:

a) **muzejní, pedagogické, neformální projekty**

b) **vědecké, experimentální projekty**

Do první skupiny zařadil archeologická muzea v přírodě, archeologické parky, rekonstrukce „in situ“ (tj. na původním místě) a tzv. historické dílny. Ve druhé skupině sdružil centra experimentální archeologie, rekonstrukce „in situ“ pro experimentální účely a také vědecky založené projekty ožívání historie. Upozorňuje však, že v mnoha archeoparcích jsou tato zaměření kombinována a nelze je proto jasně kategorizovat.⁸⁰

Etnolog Miroslav Válka navrhl ve svém článku z roku 2005 rozdělení archeologických muzeí v přírodě podle jejich charakteru do tří skupin:

a) **Profesionální zařízení**, která vznikla jako cílené vědecké experimenty – zde archeologové ověřují pravěké či středověké technické a technologické postupy. Podle M. Války je základem tohoto zařízení rekonstrukce objektů jedné konkrétní archeologické lokality, případně objektů z různých lokalit ve stejném regionu. Do této skupiny zařazuje např. Archeoskanzen Březno u Loun, Archeopark pravěku ve Všestarech nebo Archeologické muzeum v přírodě Villa Nova Uhřínov.

b) **Pedagogicko-didaktická zařízení** – zaměřují se na zájmovou činnost dětí, rozvoj manuálních dovedností, poznávací proces a zábavu. Zařazuje sem např. Archeologický park Liboc, Oddíl experimentální archeologie Mamuti, nebo Dětský pravěký skanzen Altamira Kosmonosy.

c) **Komerčně zaměřené podniky** – jejich účelem je vycházet vstříc potřebě lidí poznávat a bavit se. Zaměřují se na zprostředkování dobové atmosféry a zážitku návštěvníků, vědecká správnost expozic je různorodá, obvykle je zde akcentována funkčnost a praktičnost, nicméně nemělo by docházet k dezinterpretaci minulosti. Do této kategorie M. Válka zařazuje Archeoskanzen Modrá, Pravěkou osadu v ZOO Plzeň nebo Centrum řemesel Botanicus v Ostré u Lysé nad Labem.⁸¹

⁸⁰ AHRENS, Claus. *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*, s. 33.

⁸¹ VÁLKA, Miroslav. Archeoskanzeny jako forma prezentace kulturního dědictví a její využití v turistickém ruchu, s. 148.

2.4 Další související a problematické pojmy

Pojmy charakterizující projekty naneštěstí nejsou jedinou spornou oblastí terminologie. Mezi širokou zainteresovanou a odbornou veřejností se i na mezinárodní úrovni vede dlouhodobá diskuze o několika dalších pojmech. Protože tyto termíny úzce souvisí s problematikou archeoparků, pokusím se zde jejich problematiku nastínit.

Mezi diskutované termíny patří i samotná **experimentální archeologie**, s níž souvisí vznik archeoparků. Mezi odborníky je považována za podobor archeologie⁸², nebo pouze za jednu z archeologických vědeckých metod (přičemž je některými autory upřednostňován termín „experiment v archeologii“, jiní autoři oba termíny vnímají jako synonyma)⁸³. Vnímání experimentální archeologie se postupem času proměňuje. V minulosti byla početnou skupinou archeologů považována za nedůvěryhodnou a nedostatečně vědeckou, v současnosti však má převážně pozici respektovaného vědeckého přístupu, který sice většinou nepřináší jednoznačné závěry, ale vytváří velmi důležité meze.⁸⁴ James Mathieu, experimentální archeolog a autor vysokoškolské učebnice základů experimentální archeologie, definuje experimentální archeologii jako „*podobor archeologického výzkumu, který využívá řady různých metod, technik, analýz a přístupů v rámci kontextu kontrolovaného opakovatelného experimentu k replikaci minulých jevů (od předmětů po systémy) za účelem vytváření a testování hypotéz, k získání nebo posílení analogií pro archeologickou interpretaci*“.⁸⁵ Veronika Puhačová, archeoložka zabývající se vztahem archeologie a veřejnosti, spatřuje právě v replikaci jevů minulosti a zdokonalování archeologických interpretací velký potenciál pro efektivní popularizaci archeologie a zážitkový prvek experimentální archeologie považuje za korespondující se současným muzejně-pedagogickým přístupem.⁸⁶

⁸² K jejím statutu téměř autonomní disciplíny viz COMIS, Lara. Dioráma, (re)konstrukce a experimentální archeologie. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), s. 99–102.

⁸³ Za synonyma považuje pojmy např. R. Tichý, viz TICHÝ, Radomír. Experimentální archeologie nebo experiment v archeologii? *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 207. Výhradně za archeologickou metodu považuje experimentální archeologii např. M. Popelka, viz POPELKA, Miroslav. Několik poznámek k experimentální archeologii. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), s. 210. Diskuzi o tomto tématu na mezinárodním kongresu zmiňuje R. Tichý, viz TICHÝ, Radomír. Sekce experimentální archeologie na XIV. světovém archeologickém kongresu v Liège v roce 2001. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), s. 142–144.

⁸⁴ NEUSTUPNÝ, Evžen. Dvě archeologie. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*. Opava: Slezská univerzita, 2000, s. 62–63; PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 91; TICHÝ, Radomír. Sekce experimentální archeologie na XIV. světovém archeologickém kongresu v Liège v roce 2001, s. 142.

⁸⁵ DVOŘÁKOVÁ, J. Kateřina. James R. Mathieu (ed): *Experimental Archaeology: Replicating past objects, behaviors, and processes*: Recenze. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2004, 2004(5), s. 144.

⁸⁶ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 90.

Pojem experimentální archeologie už není používán pouze v kontextu vědecké práce a archeologické metody, čímž se jeho jednoznačné definování problematizuje. Je využíván ve třech oblastech – vědeckém výzkumu, edukaci a turismu – a zastřešuje řadu různorodých aktivit, což se stalo matoucím pro laickou i odbornou veřejnost. Činnosti a výsledky vědecké experimentální archeologie totiž vytváří podklady pro edukaci a turismus. Právě archeoparky jsou „*hlavním místem, kde je experimentální archeologie, pokud ne přímo prováděna, zviditelňována veřejnosti*“.⁸⁷ V některých archeoparcích jsou prováděny vědecké experimenty, které jsou posléze publikovány, ovšem ve většině případů to není hlavní náplní jejich aktivit. Naopak v mnoha archeoparcích je tento pojem používán pro edukační, řemeslné nebo „hands-on“ aktivity předváděné či nabízené veřejnosti. Podle R. Paardekoopera se odkazem na vědu archeoparky snaží získat důvěryhodnost a zdůraznit, že nejde pouze o zábavu. Samotné aktivity jsou přitom pouze prostředkem k přenosu poučení o minulosti, čímž archeopark vytváří most mezi návštěvníky a vědou.⁸⁸ Lara Comis, archeoložka zabývající se experimentální archeologií, upozorňuje, že mnoho aktivit v archeoparcích bylo modifikováno nebo nikdy nebylo určeno k výzkumu, ale doplňují edukační programy, které se v některých případech stanou turistickou atrakcí. Jasně rozlišuje také rekonstrukce předmětů a staveb. V experimentální archeologii je rekonstrukce pouze nástrojem k dosažení poznání. Její cíle jsou splněny během procesu experimentu a následné vystavení předmětu či stavby je pouze vedlejším produktem činnosti. Především u rekonstrukcí staveb platí, že výsledná stavba je pouze zhmotněnou hypotézou o minulosti, nikoli závěrem vypovídajícím o minulosti. Pokud je rekonstrukce vytvářena za účelem vystavení a při jejím vytváření není sledováno zpřesňování archeologické interpretace či není proces náležitě dokumentován a reflektován, nejedná se o experimentální archeologii. Autorka také kritizuje přetrvávající tradici světových výstav 19. století, kdy byla minulost zobrazována bez vztahu k archeologickým datům a rekonstrukce předmětů a staveb byly spíše ideologickými rekonstrukcemi než archeologickými. Bohužel takové rekonstrukce jsou vytvářeny i dnes a rozdíl mezi nimi a vědeckými rekonstrukcemi nejsou často zcela zřejmé.⁸⁹ Podle archeologa Evžena Neustupného se na problému podílí také rozsáhlá aktivita laiků v této oblasti, kteří se nevěnují vědeckým otázkám, ale vytváří „nednešní artefakty“ s cílem prožít s nimi zkušenost. I proto je experimentální archeologie někdy stále zařazována do kategorie

⁸⁷ COMIS, Lara. *Experimental Archaeology: Methodology and new perspectives in Archaeological Open Air Museums*. *EuroREA*. 2010, 2010(7), s. 9, 11.

⁸⁸ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 45.

⁸⁹ COMIS, Lara. *Dioráma, (re)konstrukce a experimentální archeologie*, s. 100; COMIS, Lara. *Experimental Archaeology: Methodology and new perspectives in Archaeological Open Air Museums*, s. 11–12.

„hobby“ a zábavy.⁹⁰ Archeolog Vladimír Podborský v této oblasti terminologie rozlišuje experiment vědecký a experiment populárně-vědný, určený k vytváření obrazu vědy pro širokou veřejnost a realizovaný v muzeích v přírodě.⁹¹

Kvůli nejasnosti pojmu experimentální archeologie jeho využíváním mimo sféru vědy začali někteří archeologové a experimentátoři používat pojem **experienciální archeologie**. V našem prostředí jej zavedl archeolog Zdeněk Smetánka, který velmi kritizoval rozvolnění významu pojmu experimentální archeologie a varoval před negativními dopady degradace vědeckosti na archeologii a společenské zakotvení historických věd. Archeologický experiment má podle jeho názoru zcela odlišnou povahu než přírodovědný experiment, a to kvůli velkému subjektivnímu vlivu experimentátora na proces experimentu, v jehož důsledku má aktivita pouze modelový význam. „*Vysoce dílčí experimentální realitu*“ podle něj nelze jednoduše ztotožnit s realitou minulou. Kritizuje také záměnu experimentu za „experienci“, tedy badatelské činnosti za rozšiřování osobní nebo kolektivní zkušenosti. Do oblasti experienciální archeologie řadí často opakované technologické postupy, např. slévání bronzu či výrobu štípaných kamenných nástrojů, rozdělávání ohně nebo provozování tradičních výrobních technik. Snahy o předvádění rituálů chápe pouze jako divadelní exhibici. Pokud se však experienciální archeologie nevydává za vědu, považuje ji za velmi přínosnou, inteligentní a náročnou hru pro dnešního člověka, která může vytvářet kladný vztah k manuální a řemeslné práci i k historii. Vždy ale musí prezentovat pouze poznatky již ověřené archeologickými experimenty.⁹²

O vztahu a povaze pojmů experimentální a experienciální archeologie se vedla mezinárodní online diskuze ve skupině Experimental Archaeology na sociální síti Facebook, vybrané příspěvky byly později publikovány v *Exarc Journal*.⁹³ Podle V. Puhačové je problematika těchto pojmů příliš komplexní, než aby je bylo možné jasně oddělit. Anglické slovo „experience“ můžeme do češtiny přeložit jako „zkušenost“, ale také jako „zážitek“. Oba významy souvisí jak s (vědeckou) experimentální archeologií, tak s prezentací archeologie. Zároveň provedení řady archeologických experimentů vyžaduje mnohaleté zkušenosti z praxe, kterými často disponují lektori a řemeslníci mimo obor archeologie. Ti nemusí splňovat kritéria

⁹⁰ NEUSTUPNÝ, Evžen. Dvě archeologie, s. 62; FORREST, Carolyn. Spojení experimentální archeologie a living history ve sféře kulturního dědictví. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), s. 90.

⁹¹ PODBORSKÝ, Vladimír. *Úvod do studia archeologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 17–18.

⁹² SMETÁNKA, Zdeněk. Archeologie a experiment, s. 2–5. Podobný názor zastává také např. archeolog Miroslav Popelka, viz POPELKA, Miroslav. Několik poznámek k experimentální archeologii, s. 210–211.

⁹³ Discussion: Experimental versus Experiential Archaeology. *EXARC Journal* [online]. 2015, 2015(1), nečíslováno [cit. 2023-03-25]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2015-1/mm/discussion-experimental-versus-experiential-archaeology>

vědeckosti, mohou však svou součinností archeologický výzkum zásadně obohatit. Proto vnímá experienciální archeologii jako nedílnou součást experimentální archeologie.⁹⁴ Zavedení tohoto pojmu však podle R. Tichého také v minulosti zkomplikovalo snahy o rozvoj experimentální archeologie u nás, další rozdrobení terminologie totiž nepřispělo k jejímu přijetí odbornou veřejností.⁹⁵ Také B. Dragoun nepovažuje za nutné pojmy rozlišovat.⁹⁶ Ač je pojem experienciální archeologie vnímán různorodě, lze konstatovat, že poměrně dobře vystihuje povahu převážně edukačních aktivit rekonstruování minulosti.

Do oblasti rekonstruování minulosti patří také tzv. **living history** (v překladu oživená historie). Jde o fenomén tzv. oživování minulosti formou co nejkomplexnější rekonstrukce minulé kultury. Presentuje minulost tím nejnázornějším způsobem, je vizuálně atraktivní a má nepochybný naučně-zážitkový rozměr, který vyhovuje současným nárokům na trávení volného času, ovšem didaktickou hodnotu má také pro formální vzdělávání. Do této sféry patří archeoparky, repliky a kopie předmětů, rekonstrukce oděvů i pokusy o dramatické ztvárňování nehmotných prvků kultury, např. rituálů nebo událostí (tzv. **re-enactment**). Každá z kategorií může dosahovat různé míry historické autenticity. Ovšem i rituály a události, jejichž dramatické ztvárňování nemůžeme nazývat rekonstrukcí, byly neopomenutelnou součástí kultury a jejich prezentace dotváří vnímání minulosti a přibližuje ji lidem. Díky living history minulost „přestává být pouze vědeckou interpretací vzdálené doby, ale stává se blízkým prožitkem“.⁹⁷

Archeoparky jsou ideálním místem pro aktivity living history, kde mohou být propojovány s dalšími způsoby popularizace a edukace (např. odbornými prohlídkami, prováděním experimentů, zážitkovými programy). S oživováním historie se ale můžeme setkat také v muzeích, kulturních památkách či na kulturních akcích pro veřejnost. Věnuje se mu u nás řada občanských sdružení, obvykle zaměřených na určité historické období a společnost. Často se věnují také tématům z dějin českých zemí. Jde obvykle o zájmovou volnočasovou činnost, ovšem některé členy jejich zájem dovede k akademickému studiu archeologie či historie. Archeologů věnujících se living history je ale stále menšina a tyto aktivity jsou často vnímány pouze jako zábava laiků. Přitom cíle oživování minulosti mohou být jak populárně-naučné, tak

⁹⁴ OUTRAM, Alan. Magisterské studium experimentální archeologie na exeterské univerzitě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), 44; PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 213–214.

⁹⁵ TICHÝ, Radomír. Archeodidaktika jako didaktická transformace dějin pravěku. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2014, 2014(16), s. 59.

⁹⁶ DRAGON, Bohumír. Archeologický experiment ukáže lidem příběh. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2006, 2006(7), 89.

⁹⁷ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 95.

odborné, patřící do experimentální archeologie. V rámci těchto aktivit mohou být prováděny vědecké experimenty a ověřovány závěry bádání.⁹⁸ Podle archeoložek Lary Comis a Carolyn Forrest vědecká experimentální archeologie potřebuje living history, která její výsledky „oživuje“ a zpřístupňuje veřejnosti. Pokud se rekonstrukce (např. staveb) pouze vystaví, mohou být pro laiky stejně nesrozumitelné jako originální artefakty či jejich rezidua. Lidé je také často považují za přesný obraz minulosti, nikoli za jednu z možných interpretací, a množství informací a souvislostí jim tak zůstává skryto. Průvodce či aktivity living history proto probouzí zvědavost a představivost návštěvníka a zprostředkovávají interakci mezi ním a artefaktem či rekonstrukcí.⁹⁹ Edukace a ožívování minulosti v archeoparcích patří mezi hlavní témata sdružení EXARC, proto v rámci projektu OpenArch vydalo v roce 2015 metodiku Live Interpretation in Archaeological Open-Air Museum, volně dostupnou pro všechny zájemce na jejich webových stránkách.¹⁰⁰

V rámci problematiky archeoparků a experimentální archeologie se setkáváme často s pojmem **rekonstrukce**. Je spojován s předměty a objekty vzniklými při archeologických experimentech a současně s procesem jejich vzniku nebo procesem dramatického ztvárnění minulosti. Ač je pravděpodobně používán nejčastěji a v této práci jej pro zjednodušení používáme také, neodpovídá vždy popisované skutečnosti a je mezi odbornou veřejností diskutován. Je důležité rozlišovat mezi několika kategoriemi, mezi které patří vedle rekonstrukce také replika, kopie, model a napodobenina. Napodobeniny jsou zobrazení, která nevychází z archeologických pramenů a obvykle se s nimi můžeme setkat v komerčních zábavních parcích. Modely zobrazují předměty a objekty obvykle v menším měřítku a často se s nimi můžeme setkat v muzejních expozicích. Zde jsou také často k výstavním účelům užívány kopie, které zobrazují současnou podobu originálních artefaktů, které např. nemohou být vystaveny. Repliky naproti tomu zobrazují artefakty v jejich původní podobě.¹⁰¹

Vztah mezi pojmy rekonstrukce a replika ovšem není vnímán jednotně. V mnoha případech jsou pojmy užívány synonymně. Jejich rozdíly a chybějící pojem naznačil ve svém článku R. Tichý. Za „rekonstrukce“ zde považuje objekty, které jsou věrným napodobením

⁹⁸ Tamtéž, s. 89–96.

⁹⁹ COMIS, Lara. *Experimental Archaeology: Methodology and new perspectives in Archaeological Open Air Museums*, s. 12; FORREST, Carolyn. *Spojení experimentální archeologie a living history ve sféře kulturního dědictví*, s. 90.

¹⁰⁰ 2015 Guidebook for Live Interpretation in AOAMs. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://exarc.net/manuals/live-interpretation>

¹⁰¹ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 97; SCHÖBEL, Gunter. *Odpovědnost v interpretaci prehistorického života metodou modelů v životní velikosti. Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), s. 54.

předlohy a její případné chybějící části jsou hypoteticky dotvářeny, a to bez ohledu na způsob realizace. „Repliky“ se od nich liší tím, že byly vytvořeny stejným způsobem jako jejich předlohy a mohou být také stejně používány, čímž přispívají poznání o technologii a funkčnosti artefaktu. Tvorba replik však není možná u originálů, které je nutné hypoteticky dotvářet.¹⁰² S termínem „rekonstrukce“ v případě pravěkých či protohistorických staveb nesouhlasí Peter J. Reynolds. Zejména laikům může implikovat určitý stupeň jistoty podoby objektu. Z těchto staveb se však dochovaly pouze půdorysy nebo základy, proto každá od nich odvozená struktura je jen jednou z předpokládaných podob objektu. Tyto objekty proto považuje za **konstrukce** a pojem rekonstrukce vyčleňuje pro artefakty, které není nutné hypoteticky dotvářet. V souladu s touto definicí pak vnímá pojmy „rekonstrukce“ a „replika“ jako synonyma.¹⁰³ Marianne Rasmussen oproti tomu v případě pravěkých staveb považuje za nejvhodnější pojem „model“, který dle jejího názoru přesně vystihuje „*konstrukci výkladu archeologického objektu*“.¹⁰⁴ Určitým kompromisem, který je hojně používán v současnosti zejména v odborných článcích a pracích, je termín **(re)konstrukce**. Je obsažen také v podtitulu časopisu *Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii*.¹⁰⁵

R. Paardekooper však zdůrazňuje, že v archeoparcích nejde o co nejautentičtější předmět, ale co nejautentičtější aktivitu či řemeslný postup. Aktivity a produkty jsou oceňovány na základě jejich schopnosti zaujmout návštěvníky a především představu, kterou měli před návštěvou. V. Puhačová dodává, že i kvalitní a vědecké rekonstrukce v rámci popularizace a edukace ztrácí smysl, pokud jsou prezentovány špatně, nebo vůbec. Dojem návštěvníků totiž obvykle ovlivňují faktory jako okolní prostředí, přítomnost osob v kostýmech nebo živých zvířat a odborné nuance v charakteru a konstrukci objektů nerozlišují.¹⁰⁶

¹⁰² THÉR, Richard a Radomír TICHÝ. Centrum experimentální archeologie Všestary, s. 169.

¹⁰³ REYNOLDS, Peter J. Povaha experimentu v archeologii. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), s. 157–158.

¹⁰⁴ RASMUSSEN, Marianne. Teorie o rekonstrukci domu a experimentální archeologii. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), s. 48–49.

¹⁰⁵ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 28–29; odborný článek pracující s tímto pojmem např. MANGEL, Tomáš a Tomáš ZAORAL. Laténská nadzemní stavba z Libišan (okr. Pardubice) a možnosti její (re)konstrukce. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2013, 2013(5/II), s. 19–24.

¹⁰⁶ PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*, s. 63; PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 97, 99.

2.5 Archeologie a didaktika

Problematice propojování archeologie a didaktiky se u nás věnuje především R. Tichý a V. Puhačová. R. Tichý pro předávání poznatků o archeologii nearcheologům zavedl pojem **archeodidaktika**. Ta se zabývá komplikovanou otázkou, co vybrat ze současného archeologického poznání a jak to didakticky transformovat. Jeví se proto jako vhodné, aby se jí věnovali archeologové s hlubšími pedagogickými znalostmi. Jelikož vzdělávání veřejnosti o archeologii probíhá i mimo muzea, nelze tuto problematiku obsáhnout pouze v muzejní pedagogice.¹⁰⁷ Archeodidaktika však připravuje návštěvníky muzeím, kde budou tito lidé vzdělání v základech oboru následně schopni vnímat význam jeho regionálních či tematických jednotlivostí.¹⁰⁸ Na práci R. Tichého navázal kolektiv autorů certifikované metodiky Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví, která vznikla v rámci projektu Archeologie na dosah, realizovaného v Národním muzeu v Praze. Metodika se zabývá popularizací, prezentací a edukací archeologie v praxi, inovací klasických metod, využitím digitálních prostředků a aplikací poznatků muzejní pedagogiky v archeodidaktice, která může vést ke zlepšení vztahu veřejnosti k archeologii a archeologickému kulturnímu dědictví.¹⁰⁹

Pojmy popularizace a prezentace archeologie bývají někdy zaměňovány. Ač spolu úzce souvisí, je vhodné nastínit zde jejich významy, neboť se liší ve svých prostředcích a cílech. V **popularizaci** archeologie jde obecně o šíření jejích poznatků ve společnosti a také o budování povědomí o ní. V minulosti byla tato činnost vyhrazena pouze muzeím či odborníkům z dalších institucí. Probíhala prostřednictvím expozic, popularizačních knih, přednášek a exkurzí, příp. ožívování minulosti v archeoparcích (což archeology nebylo vnímáno příliš pozitivně). V současnosti však častěji dochází ke spolupráci institucí a organizací, kdy muzea budují archeoparky, archeologové se podílejí na tvorbě popularizačních webových stránek, univerzity spoluorganizují akce ožívování minulosti apod. Neopomenutelným prostředkem popularizace oboru je také popkultura. Bohužel je však často nositelkou stereotypních představ a archeology je kritizována. Podle V. Puhačové by však bylo vhodné na romantických představách veřejnosti, díky kterým se archeologie odlišuje od ostatních věd, stavět a pracovat s nimi.¹¹⁰ Pro efektivní popularizaci archeologie je nutné

¹⁰⁷ TICHÝ, Radomír. Archeodidaktika jako alternativa vztahu muzeologie a archeologie. Je prezentace archeologie vědou?. In: *Sborník k poctě Jiřího Kalfestra: Archeologie východních Čech - Supplementum 1*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2014, s. 297.

¹⁰⁸ TICHÝ, Radomír. Archeodidaktika jako didaktická transformace dějin pravěku, s. 65–66.

¹⁰⁹ MIKEŠOVÁ, Veronika a Marie OPATRŇÁ. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví: Certifikovaná metodika*. 2014. Vznik v rámci projektu NAKI 12DF Archeologie na dosah, s. 7.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 8–9.

reagovat na potřeby veřejnosti a umožňovat jí spolupodílet se na jejích aktivitách, které tak mohou mít skutečně celospolečenský přínos.¹¹¹ Pojem **prezentace** odkazuje na „představování určité skutečnosti“, v oboru archeologie především archeologických sbírek, ale také poznatků, hypotéz a hmotných rekonstrukcí. Efektivní prezentace musí mít svůj cíl a cílovou skupinu, od nichž se odvíjí volba jejího obsahu a formy. „Prezentace (...) je součástí popularizace, popularizace a edukace jsou pak obecnými cíli prezentace.“¹¹² Prezentace archeologie se u nás v minulosti dlouhodobě rozvíjela pouze v rámci muzeologie s důrazem na klasické vystavování artefaktů, čímž se podle R. Tichého opozdila za vývojem v zahraničí a ztratila sympatie neodborné veřejnosti, které i prostřednictvím archeodidaktiky usiluje získat zpět.¹¹³ Bohužel, „v české archeologii jsou popularizace a vzdělávání stále považovány za vědecky nehodnotnou činnost“, proto zřejmě tento trend zatím nebude obecně akceptován a podporován.¹¹⁴

Problematika archeoparků a archeodidaktiky je v rámci oboru archeologie součástí tzv. „**public archaeology**“, která je do češtiny obvykle překládána ne zcela výstižným pojmem „veřejná archeologie“. Patří do ní všechny společenské, politické a etické aspekty, v nichž se archeologie setkává s živou společností (vedle archeodidaktiky např. legislativa a péče o archeologické kulturní dědictví). Jinými slovy, jde o archeologii určenou zejména nearcheologům, zabývající se vztahem archeologie a veřejnosti.¹¹⁵ Vedle vzdělávacích cílů usiluje o zapojení široké veřejnosti do ochrany archeologického kulturního dědictví, často ohroženého právě kvůli jejímu nezájmu. Reaguje také na potřeby zájemců o archeologii např. zprostředkováváním příležitostí podílet se na archeologickém výzkumu. Vymaňuje tak archeologii z uzavřenosti akademické disciplíny a zdůrazňuje její zaměření na službu společnosti.¹¹⁶

¹¹¹ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 16–17.

¹¹² MIKEŠOVÁ, Veronika a Marie OPATRŇÁ. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví: Certifikovaná metodika*, s. 9–10.

¹¹³ TICHÝ, Radomír. *Archeodidaktika jako didaktická transformace dějin pravěku*, s. 58–59.

¹¹⁴ PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*, s. 39.

¹¹⁵ MOSHENSKA, Gabriel a Amara THORNTON. *Public Archaeology Interviews Neal Ascherson. Public Archaeology*. 2010, 9(3), s. 153; TICHÝ, Radomír. *Archeodidaktika jako alternativa vztahu muzeologie a archeologie. Je prezentace archeologie vědou?*, s. 300.

¹¹⁶ BRABCOVÁ, Alexandra. *Oživená historie*. In: BRABCOVÁ, Alexandra (ed.). *Brána muzea otevřená: průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Náchod: Juko, 2003, s. 294–295.

Praktická část

3. METODOLOGIE

3.1 Nástin stavu bádání a související literatury

V českém prostředí se jako první věnoval publikování o experimentální archeologii archeolog a antropolog Jaroslav Malina.¹¹⁷ Po roce 2000 byla tématu souvisejícímu s archeoparky, ožíváním minulosti, experimentální archeologií a vzděláváním věnována řada diplomových prací¹¹⁸. Problematice prezentace archeologie se ve své disertační práci věnoval Jan Dolák, který je také autorem dalších odborných muzeologických textů, např. metodiky k tvorbě archeologických expozic.¹¹⁹ Prezentaci, popularizaci a edukaci archeologie a jejímu vztahu s veřejností se dlouhodobě věnuje Veronika Puhačová. Věnovala se tomuto tématu ve své diplomové i disertační práci a v dalších odborných člancích, mimo jiné se podílela na tvorbě metodiky k edukaci a prezentaci archeologického kulturního dědictví.¹²⁰ V českém prostředí se tomuto tématu věnuje časopis *Rekonstrukce a experiment v archeologii* (nyní *Živá archeologie*), vydávaný Katedrou archeologie FF UHK. Ústav pro archeologii FF UK je spolu se spolkem *Veřejná archeologie z.s.* spoluorganizátorem konference *Archeologie a veřejnost*, z níž je následně nepravidelně vydáván sborník konferenčních příspěvků.¹²¹ Ze semináře *Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů*, pořádaného sdružením *Villa Nova Uhřínov*, je také nepravidelně vydáván sborník příspěvků.¹²² V zahraničí se na toto téma specializuje časopis *EXARC Journal*, vydávaný mezinárodním sdružením EXARC. Zároveň je tomuto tématu věnována řada monografií a odborných článků, mezi významné zahraniční autory patří R. Paardekooper, L. Comis, B. Petersson, M. Schmidt, G. Schoebel a další.¹²³

¹¹⁷ MALINA, Jaroslav. *Metody experimentu v archeologii*. Studie AÚ ČSAV v Brně VIII, sv.1. Praha: Academia, 1980.

¹¹⁸ Nejnověji např. Lunerová 2007, Bražina 2012, Mikešová 2012, Růžičková 2013, Střihavková 2013, Prášilová 2019, Hálková 2020.

¹¹⁹ Disertační práce viz DOLÁK, Jan. *Prezentace archeologie*. Brno, 2012. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Metodika tvorby archeologických expozic viz DOLÁK, Jan. *Jak vystavovat archeologii: Metodika k tvorbě archeologických expozic*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2018.

¹²⁰ Diplomová práce viz MIKEŠOVÁ, Veronika. *Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Disertační práce viz PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*. Praha, 2018. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Metodika viz MIKEŠOVÁ, Veronika a Marie OPATRŇÁ. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví: Certifikovaná metodika*. 2014. Vznik v rámci projektu NAKI 12DF Archeologie na dosah.

¹²¹ Např. ŠMIDTOVÁ, Renata, Miroslav POPELKA, Miroslava ŠMOLÍKOVÁ a Michal BUREŠ (ed.). *Veřejná archeologie IV.: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012*. Praha: Ústav pro archeologii FF UK Praha a *Veřejná archeologie o.s.*, 2013.

¹²² Např. ZELENKA, Tomáš (ed.). *Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů 4*. Uhřínov: Villa Nova, 2015.

¹²³ Nejnovější významnou monografií k tématu evropských archeoparků je PAARDEKOOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*. Leiden: Sidestone Press, 2012.

3.2 Konceptuální schéma výzkumu

V tomto výzkumném šetření pracuji s několika klíčovými koncepty. Části z nich byla věnována kapitola o terminologii, kde jsem se pokusila nastínit jejich problematiku a vztahy mezi nimi. Hlavním termínem, s nímž ve výzkumu pracuji, je termín **archeopark**, který jsem se rozhodla používat z výše zmíněných důvodů jako obecné pojmenování pro všechny sledované projekty či instituce. Archeopark samotný lze chápat jako expozici, která je prostorem s vystavovanými předměty a zároveň komunikačním a edukačním médiem, tedy prostředníkem vzdělávání.¹²⁴ Dalším klíčovým konceptem je **prezentace** archeologie a archeologického hmotného i nehmotného kulturního dědictví v archeoparcích. Presentace je jednou z forem popularizace archeologie, která je ale zároveň spolu s edukací jejím obecným cílem.¹²⁵ Presentace v muzejních institucích je zaměřena na „šíření poznatkového a hodnotového obsahu muzejních předmětů“ a cílí na dosažení „poznatkové a hodnotové změny na straně příjemce.“ Její silná stránka tkví v autenticitě muzeálie a autenticita je také jednou z hlavních charakteristik prezentace v archeoparcích.¹²⁶ Uskutečňuje se jednak „prostřednictvím různých prezentačních forem“, jednak „prostřednictvím přímo či nepřímo facilitovaných edukačních (resp. edukativních) procesů“ napomáhajících účinku prezentace.¹²⁷ Tento výzkum sleduje zejména **způsoby/formy** a **metody** prezentace archeologického dědictví v archeoparcích. Metodami rozumíme systémy činností a aktivit, formami pak právě způsoby prezentace archeologie a archeologického dědictví. Způsoby prezentace se neustále vyvíjí, v současnosti se např. často objevují způsoby virtuálního zpřístupňování kulturního dědictví.¹²⁸ V archeoparcích se můžeme setkat s několika způsoby či formami prezentace. Tradiční prezentační formou je expozice (jako produkt výstavní činnosti), která je často v archeoparcích tvořena rekonstrukcemi objektů a replikami předmětů. Presentace hmotného i nehmotného dědictví a poznatků archeologie se ale uskutečňuje také dalšími způsoby, např. tzv. ožíváním minulosti nebo organizací edukačních či (polo)zábavních programů a akcí¹²⁹ (řemeslný den, středověká slavnost, antický festival, festival experimentální archeologie, akce

¹²⁴ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 12.

¹²⁵ MIKEŠOVÁ, Veronika a Marie OPATRŇÁ. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví: Certifikovaná metodika*, s. 9–10.

¹²⁶ DOLÁK, Jan. *Muzeum a prezentace*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2015, s. 9–10.

¹²⁷ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 21.

¹²⁸ ŽÁČKOVÁ, Marie, Petra BELAŇOVÁ a Martina OHLÍDALOVÁ (ed.). *Muzejní prezentace sbírek: přístupy, strategie, trendy*. Praha: Centrum pro prezentaci kulturního dědictví, 2015, s. 4.

¹²⁹ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 22.

k mezinárodnímu dni archeologie apod.). Mezi časté metody prezentace archeologie a archeologického dědictví patří např. simulovaná plocha archeologického výzkumu, komentované ukázky řemesel, (komentované) rekonstrukce událostí, divadelní scénky v rámci prohlídky apod.

Výzkum se také zaměřuje na **obsah** archeoparků a **témata**, která prezentuje. Obsahem jsou myšleny všechny prvky, které se nachází v prostoru archeoparku, a se kterými se setkávají návštěvníci – vystavované objekty a pomocné prvky jako např. doprovodné texty, informativní a ilustrativní materiály, didaktické prvky a materiály apod. Cílem komplexu těchto prvků je zprostředkování vědění, tedy návštěvníkovo porozumění širším souvislostem prezentovaných objektů a jejich propojení s prezentovaným tématem. Prezentované téma je určitým konceptem archeoparku, „širokým komplexem významů sdružených do souhrnného tematického okruhu“. V archeoparcích se obvykle setkáváme s integrálním charakterem prezentace témat, tedy s komplexní prezentací vzájemně propojených fenoménů.¹³⁰

Mezi **principy a strategie** uplatňované v archeoparcích patří široká skupina přístupů k prezentování témat výrazně ovlivňující podobu archeoparků. Tuto problematiku podrobně zkoumala a popsala P. Šobánková v kapitole *Přístupy k tvorbě muzejních expozic a jejich klasifikace* v prvním díle monografie *Muzejní expozice jako edukační médium*.¹³¹ Proto na tomto místě uvedu pouze příklad principů a strategií, které jsem v rámci svého výzkumu sledovala, aniž bych se podrobněji zabývala jejich definováním. Mezi sledované principy a strategie patřil charakter expozice archeoparku a přístup k prezentaci v něm uplatňovaný (formalistická či analytická a kontextuální expozice, zaměření na předměty či na širší poznání, prezentace jednoho fenoménu či komplexního tématu, funkčně-ekologická či systematická prezentace muzeálií, uplatňování geografického či chronologického principu), míra iluzivnosti a interaktivity, orientace na primární cílovou skupinu, nebo přístupnost archeoparků pro různé návštěvnické skupiny (návštěvníky různých věkových kategorií, osoby se specifickými potřebami či zahraniční návštěvníky).

Významným konceptem souvisejícím s tímto výzkumem je také **edukační potenciál** archeoparků. Jde o schopnost archeoparků fungovat jako zprostředkovatel vzdělávání, tedy jako edukační médium. Výzkum sleduje, jaká je míra edukačního potenciálu českých

¹³⁰ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*, s. 12. Podrobněji k tématu obsahu muzejních expozic a jejich prvkům viz kapitola „Současné muzejní expozice a jejich inovativní prvky“ v monografii ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

¹³¹ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Přístupy k tvorbě muzejních expozic a jejich klasifikace*. In: ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 119–169.

archeoparků, jak tvůrci archeoparků tento potenciál akcentují a jak jej využívají při prezentaci archeologie a archeologického dědictví. Koncept expozice (v tomto případě archeoparku) jako edukačního média podle P. Šobánové vychází z chápání tohoto prostředí jako vhodného ke spontánnímu učení či k řízené edukaci. Různé pojetí archeoparků však podporuje vzdělávání návštěvníků různou měrou a způsobem. Je možné rozlišit několik jevů ovlivňujících účinnost edukačního procesu (např. zohlednění vzdělávacího hlediska při budování archeoparku, existence nabídky edukačních programů a prostoru pro vzdělávací aktivity, nabídka didaktických pomůcek apod.).¹³²

3.3 Výzkumná oblast, téma a cíle výzkumu

Výzkum činnosti specifických muzejních institucí – archeoparků a jejich edukačního přínosu patří do problematiky muzeologické prezentace, muzejní pedagogiky a archeodidaktiky, která v oboru archeologie patří mezi aktivity tzv. public archaeology. Tématem výzkumu je současný stav archeoparků v České republice, a to z hlediska jejich způsobu prezentace archeologického kulturního dědictví a jeho edukačního potenciálu. Výzkum probíhal v letech 2020–2022. Toto období bylo poznamenáno pandemií Covid-19, která nejen v naší zemi výrazně ovlivnila kulturní a společenské aktivity, a tedy i provoz, nabídku a v některých případech i podobu archeoparků. Proto byly poznatky získané výzkumem (především metodou pozorování) průběžně doplňovány a upravovány reflexí aktualizovaných informací o archeoparcích z informačních zdrojů vztahujících se k nim, aby tak výsledky výzkumu odrážely spíše běžný stav archeoparků než ten výjimečný, zapříčiněný dočasným omezením společenského a kulturního života. Z tohoto důvodu i z důvodu snahy o aktuálnost byly do studie zahrnuty také informace z roku 2023. Výzkum tedy přináší svědectví o současné podobě a činnosti archeoparků v České republice. Hlavním cílem výzkumu je popsat a analyzovat současnou podobu českých archeoparků, jejich obsah a témata, principy a strategie v nich uplatňované, způsoby/formy a metody prezentace archeologického dědictví v archeoparcích a zhodnotit jejich edukační potenciál. J. Dolák, který kriticky zhodnotil archeologické muzejní expozice v České republice i v zahraničí, poukázal na fakt, že u prezentace archeologie je často sledována a hodnocena její vědecká správnost, nikoli však její

¹³² ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium* 2, s. 13. Podrobněji k edukačnímu potenciálu muzeí viz ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

výstavní postupy, prvky výstavy, nebo její edukační rozměr.¹³³ Právě na tuto oblast se zaměřuje tento výzkum, ač se zkoumané kategorie částečně prolínají i s oblastí vědecké archeologie (např. problematika experimentální archeologie a rekonstrukce objektů, práce s archeologickými prameny a poznatky archeologie). Souhrnný popis a komparace jednotlivých archeoparků může přinášet zpětnou vazbu tvůrcům archeoparků a užitečný přehled zájemcům o toto téma z řad zainteresovaných osob i veřejnosti.

3.4 Základní soubor a výzkumný vzorek

Základním výzkumným souborem jsou instituce a projekty fungující v době výzkumu, které prezentují archeologii a archeologické hmotné i nehmotné dědictví a identifikují se jako archeopark (případně archeologické muzeum v přírodě, archeoskanzen apod.). Jde o skupinu různorodých institucionalizovaných i neinstitucionalizovaných projektů různorodé skupiny zřizovatelů či majitelů s různorodými záměry. Spojuje je však jejich deklarovaná příslušnost k tomuto specifickému typu muzejní instituce a založení na poznacích oboru archeologie. Proto se výzkum nezabývá dalšími podobnými institucemi a projekty, které mohou také prezentovat archeologické dědictví, jako např. památníky, vědeckými experimentálními rekonstrukcemi, muzejními expozicemi a výstavami, zábavními centry nebo odbornými centry a sdruženími experimentální archeologie neusilujícími o statut a nenaplňujícími charakter archeoparku (nebo archeologického muzea v přírodě). Záměrem výzkumu byla analýza všech v současnosti fungujících archeoparků na území České republiky, proto se základní soubor v podstatě prolíná s výzkumným vzorkem a jde o tzv. kompletní sběr, při kterém jsou do výzkumného vzorku zařazeny všechny dostupné případy.¹³⁴ Po konzultaci s archeoložkou V. Puhačovou, odbornicí na oblast prezentace a popularizace archeologie a problematiku archeodidaktiky, byl z výzkumného vzorku vyřazen jeden projekt nesplňující kritérium založení na vědeckých archeologických poznacích. Jde o soukromý projekt, který byl v minulosti jako „historická vesnička“ někdy zařazován mezi archeologická muzea v přírodě. V současnosti se však mezi ně nehlásí a je spíše zábavně-relaxačním centrem prezentujícím tradiční řemesla v kulisách vytvářejících atmosféru středověkého městečka. Do výzkumu také není zařazen nově budovaný Archeoskanzen Trocnov, jehož provoz začal teprve v dubnu 2023

¹³³ DOLÁK, Jan. Komunikace archeologie prostřednictvím muzejních expozic. In: UNGERMAN, Šimon a Renáta PŘICHYSTALOVÁ (ed.). *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*, s. 656; DOLÁK, Jan. *Prezentace archeologie*, s. 102–103.

¹³⁴ ŠEĐOVÁ, Klára. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování. In: ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 74.

zpřístupněním jeho zatím vybudované části a ani projekt Archeoskanzen pod Dívčím Kamenem, mající zatím spíše charakter zázemí pro realizaci odborných archeologických experimentů, které jsou prezentovány především prostřednictvím sociální sítě Facebook.¹³⁵

Vzhledem k záměru výzkumu byly zvoleny výzkumné metody realizovatelné i v případě nemožnosti navázání komunikace se zástupci těchto institucí, což nakonec umožnilo obsáhnout opravdu všechny současné instituce a projekty tohoto typu v České republice. Cílem bylo přinést souhrnný přehled archeoparků a představit jejich společné znaky i specifika s důrazem na jejich edukační potenciál pro širokou veřejnost. Komparace analyzovaných archeoparků však není jednoduchá. Jejich příslušnost k muzejním institucím není v odborných kruzích bezvýhradně přijímána, nejsou terminologicky zakotveny a charakteristika těchto institucí a projektů je stále diskutována. Výsledkem toho je různorodá skupina projektů, jejíž součástí může být jak projekt s rekonstrukcemi staveb, tak projekt v podobě budovy s expozicí obsahující reliktů archeologických nálezů „in situ“.

Výzkumný vzorek tvořilo následujících osmnáct institucí a projektů (v abecedním pořadí):

Archeologický park Liboc

Archeopark Chotěbuz – Podobora

Archeopark Mikulčice – Kopčany

Archeopark Netolice

Archeopark Pavlov

Archeopark pravěku Všešary

Archeoskanzen Březno u Loun

Archeoskanzen Modrá

Archeoskanzen Pohansko

Archeoskanzen pravěku v Zoologické a botanické zahradě města Plzně

Archeoskanzen v Zážitkovém parku Zeměráj

Curia Vitkov – archeoskanzen

HistoryPark Ledčice

Keltský skanzen Jivjany

¹³⁵ Archeoskanzen Trocnov. *Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://www.muzeumcb.cz/navstivte-nas/pobočky/pamatník-jana-zizky-z-trocnova/archeoskanzen-trocnov/>; MACKŮ, Pavel. Archeoskanzen pod Dívčím Kamenem. Stručná historie projektu a vize do budoucna. In: ZELENKA, Tomáš, Adéla DUŠKOVÁ a Radomír TICHÝ. *Život experimentem: Sborník prací k životnímu jubileu Bohumíra Dragouna*. Rychnov nad Kněžnou – Všešary, 2019, s. 103–104.

Pravěká osada Křivolík
Skanzen Altamira Kosmonosy
Villa Nova Uhřínov – archeologické muzeum v přírodě
Země Keltů – keltský skanzen Nasavrky

3.5 Výzkumné otázky

Během výzkumu jsem se zaměřila na následujících pět výzkumných otázek:

1. Jak jsou (či byly) budovány současné české archeoparky, jaké je jejich poslání a jejich vnější podoba?
2. Jaká témata prezentují současné české archeoparky a co tvoří jejich obsah?
3. Jaké principy a strategie se uplatňují v současných českých archeoparcích?
4. Jakými způsoby a metodami současné české archeoparky prezentují archeologii a archeologické dědictví?
5. Jak využívají současné české archeoparky při prezentaci archeologického dědictví svého edukačního potenciálu?

Výzkumné otázky byly zaměřeny na objektivní deskripci zkoumaných jevů a analýzu zkoumaných institucí a projektů, nikoli na perspektivu aktérů. Přestože tedy jedním z podkladů výzkumu byly také výpovědi aktérů (zástupců archeoparků), i tyto výpovědi měly charakter informativního popisu objektivních skutečností a byly tak zpracovávány.

3.6 Obecná strategie šetření a jeho průběh

Tento výzkum je zaměřen na studium, analýzu a zhodnocení specifického typu muzejní instituce – archeoparku, jeho způsobu prezentace archeologie a edukačního potenciálu. Základní výzkumnou strategií je zde případová studie, kdy za případ je považována instituce či projekt archeoparku a jde tedy o typ případové studie organizací a institucí.¹³⁶ Předmětem výzkumu tak nebyl člověk a jeho vztah k realitě, nýbrž specifický projev člověka – instituce či projekt archeoparku. Dále z hlediska typologie jde o vícepřípadovou instrumentální studii, tedy

¹³⁶ CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019, s. 91.

výzkum zahrnující více případů, které poskytují náhled na zkoumaný problém nebo téma.¹³⁷ Z hlediska svých cílů a výstupů patří mezi evaluační a částečně také deskriptivní případové studie, neboť smyslem výzkumu je narativní popis a hodnotící analýza případů.¹³⁸

Výzkum stojí na pomezí kvalitativního a kvantitativního přístupu. Vzhledem k zahrnutí všech archeoparků v České republice by byla možná také kvantifikace a sledování rozložení určitých jevů, nicméně to není záměrem tohoto výzkumu. Jeho záměrem je deskriptivní a hodnotící analýza a vytvoření přehledové studie současné podoby a aktivit českých archeoparků.¹³⁹ Během výzkumu jsem získávala data metodami typickými pro kvalitativní výzkum (data z pozorování, z rozhovorů a z dokumentů). Následně jsem je vyhodnocovala taktéž kvalitativní analýzou, která spočívá v hledání významových vztahů mezi daty a „*spojování deskriptivních kategorií do logických celků*“.¹⁴⁰

V celém průběhu výzkumu byly sledovány výzkumné otázky, během aplikace metody pozorování a částečně i metody polostrukturovaného rozhovoru jsem usilovala o perspektivu poučeného/odborného návštěvníka archeoparku, abych tak získala co nejobektivnější data k popisu způsobů a metod prezentace archeologického dědictví a posouzení jejich edukačního potenciálu. Inspirací a vzorem mi byl výzkum muzejních expozic provedený Petrou Šobáňovou v letech 2009–2014 v rámci projektu *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů*, publikovaný ve dvoudílné publikaci s názvem *Muzejní expozice jako edukační médium 1 a 2*.¹⁴¹ Usilovala jsem proto o vytvoření podobného přehledu o podobě současných archeoparků v České republice, jejich způsobu prezentace archeologického dědictví a edukačním potenciálu.

Výzkumné šetření bylo vedeno v obvyklých fázích, avšak proces kvalitativního výzkumu je ze své podstaty cirkulární¹⁴², proto i zde docházelo k překrývání některých fází a k navracení k předchozím fázím (doplnění nového případu do výzkumného vzorku, úprava metod sběru dat, úprava výzkumných otázek apod.). Výzkum tedy proběhl v těchto fázích:

- stanovení tématu výzkumu a formulace výzkumných otázek
- výběr metod získávání dat

¹³⁷ CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*, s. 121–122.

¹³⁸ SEDLÁČEK, Martin. Případová studie. In: ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 102–103.

¹³⁹ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*, s. 23–24.

¹⁴⁰ ŠVARŤÍČEK, Roman. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 15–16.

¹⁴¹ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014; ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

¹⁴² ŠEĎOVÁ, Klára. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování, s. 51.

- řešerše případů a organizační plánování výzkumu
- získávání dat
- analýza a interpretace dat
- sepsání případových studií, odpovědí na výzkumné otázky a závěrů výzkumu

3.7 Metody získávání dat

Metody shromažďování dat byly zvoleny na základě definovaných cílů výzkumu a formulovaných výzkumných otázek. Bylo využito tří kvalitativních metod výzkumu, a to metody vlastního pozorování, metody polostrukturovaného rozhovoru a analýzy doprovodných textových materiálů, fotodokumentace a různých informačních zdrojů vztahujících se ke zkoumaným archeoparkům. Metoda dotazníkového šetření byla na základě nízké návratnosti během výzkumu vyloučena. Vzhledem k záměru výzkumu analyzovat všechny archeoparky v České republice nebylo možné zvolit jako primární metody sběru dat ty, které závisely na spolupráci zástupců archeoparků. Jelikož je výzkum zaměřen na popis a analýzu objektivních skutečností, těžištěm se stala metoda vlastního pozorování spolu s metodou polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovor byl veden v několika případech se zástupci archeoparků (průvodci, členy sdružení, majiteli, správci apod.). Tyto metody byly doplněny analýzou textové a další dokumentace vztahující se k archeoparkům a odborných textů o těchto archeoparcích. Bohužel ne ve všech případech se podařilo či bylo možné navázat kontakt se zástupci archeoparků, proto míra využití konkrétních metod získávání dat je v jednotlivých případových studiích různá. V některých případech mají informace základ ve vlastním pozorování a analýze textových a dalších dokumentů, v některých studiích byla však hlavním zdrojem informací vedle vlastního pozorování metoda polostrukturovaného rozhovoru.

Archeoparky jako specifické muzejní instituce jsou charakteristické svou názorností a edukačním potenciálem. Záměrem tohoto výzkumu bylo zjistit, zda a jak tvůrci archeoparků tento potenciál využívají, zda jej akcentují a podporují, nebo zda sledují jiné cíle. Výzkum se tedy nezaměřuje na deklarované skutečnosti z perspektivy tvůrců, ale objektivní výsledky jejich činnosti, se kterými se setkává návštěvník archeoparku. Návštěvník tyto skutečnosti často reflektuje samostatně, bez významnější interakce s tvůrci či průvodci, což může v některých případech vést k nedorozumění.¹⁴³ Výzkum byl tedy veden z perspektivy poučeného/odborného

¹⁴³ Příkladem a politováníhodnou zkušeností tvůrců HistoryParku Ledčice jsou situace, kdy někteří návštěvníci z parkoviště zahlédli domněle „prázdný“ prostor archeoparku (bez rekonstrukcí staveb) a kvůli svým představám o kvalitním archeoparku usoudili, že jeho návštěva nemá smysl. Připravili se tak o návštěvu v České republice

návštěvníka a zaměřoval se na skutečnosti, které jsou návštěvníkům dostupné během návštěvy, v textových materiálech nebo při osobním setkání se zástupci archeoparků (tvůrci, průvodci apod.).

3.7.1 Metoda vlastního pozorování

Tato metoda byla primárním zdrojem výzkumných dat. Jejím účelem je deskriptivně zachytit dění a umožňuje pochopení kontextu, v němž se situace odehrávají. Pozorovatel může zachycovat rutinní situace, objevovat nové jevy nebo jejich nové vztahy. Metoda umožňuje badateli získat informace, které by nemusel z různých důvodů získat od respondentů při rozhovorech, a umožňuje mu vytvořit si vlastní názor na pozorované jevy. Během výzkumu bylo využíváno zúčastněného a přímého pozorování, které bylo ve většině případů strukturované, avšak otevřené k specifikům jednotlivých archeoparků. Zúčastněné pozorování je charakteristické studováním jevů v jejich prostředí a účastí badatele na aktivitách a interakcích. Výzkumník se však odlišuje od ostatních aktérů mírou účasti (situace spíše sleduje, než iniciuje) a jejím záměrem. Přímé pozorování je zkoumáním jevu v čase jeho průběhu a při strukturovaném pozorování badatel hledá odpovědi na předem určené jevy.¹⁴⁴

Výzkum byl zaměřen na podobu archeoparků a jejich nabídku návštěvníkům při běžném provozu. Veden byl autorkou z perspektivy návštěvníka (ač poučeného/odborného), proto bylo možné provádět výzkum kombinací skrytého a otevřeného pozorování. V praxi, pokud to bylo možné, probíhalo pozorování nejprve skryté a následně otevřené, spojené v některých případech s vedením polostrukturovaného rozhovoru. Spojení metod pozorování a rozhovoru umožňuje badateli pochopení situace v její komplexnosti, během výzkumu je proto vhodné obě metody prolínat. Prvotní pozorování tak dodávalo oporu otázkám rozhovoru a rozhovor v některých případech inspiroval další pozorování.¹⁴⁵ Zaznamenávání získaných dat probíhalo kombinací následujících forem: audiozáznamu, videozáznamu, fotodokumentace a písemného záznamu.

unikátního projektu, zaměřeného primárně na popularizaci a edukaci o archeologii (nikoli rekonstrukci objektů a ožívování minulosti) a nabízejícího široké spektrum edukačních aktivit pro děti i dospělé. (Zdroj: osobní sdělení majitelky archeoparku)

¹⁴⁴ ŠVARŤÍČEK, Roman. Zúčastněné pozorování. In: ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 143–145.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 158.

3.7.2 Metoda polostrukturovaného rozhovoru

Jde o nejběžnější metodu kvalitativních výzkumů. Je to flexibilní, dobře pochopitelný, a často nejefektivnější prostředek získání informací. Polostrukturovaný rozhovor obsahuje v jádru otázky směřující k výzkumnému tématu, na které mohou navazovat další doplňující témata a otázky umožňující lepší pochopení kontextu. Základem této metody je konverzace vyžadující interakci, během níž je možné měnit styl, rychlost a pořadí otázek v reakci na účastníka. V případě potřeby může výzkumník reagovat na nový směr rozhovoru, který neočekával, měnit strategie rozhovoru, nechávat některé pasáže rozhovoru více na účastníkovi nebo využít přirozenou a nenucenou komunikaci k vyšší motivaci účastníka. U této metody by výzkumník měl reflektovat své i účastníkově subjektivní působení. Proto by účastník neměl být považován za zdroj objektivní pravdy a data získaná z rozhovoru by měla být konfrontována s daty z dalších metod a empirických zdrojů. Obvyklou pomůckou výzkumníka při této metodě je osnova rozhovoru a případně záznamový arch.¹⁴⁶

Tato metoda byla využita v případech, kdy bylo možné a podařilo se navázat komunikaci se zástupci archeoparků (tvůrci, průvodci, správci, majiteli apod.). Ve většině případů doplňovala metodu vlastního pozorování, v některých případech, zejména u archeoparků, které jsou veřejnosti otevřeny pouze při zvláštních příležitostech a během konání akcí, zprostředkovávala informace, které by metodou vlastního pozorování nemohly být získány vůbec, nebo jen s obtížemi. Rozhovory se zástupci archeoparků byly vedeny z perspektivy návštěvníka a výzkumníka, zaznamenávány jako audiozáznam a později pro potřeby analýzy přepisovány. Otázky polostrukturovaného rozhovoru byly otevřené, kladené přímo a směřovaly k obsahu výzkumných otázek, respondenti však mohli v rámci odpovědi sami iniciovat doplňující témata či inspirovat doplňující otázky, rozšiřující či specifikující kontext zkoumané problematiky. Jak bylo uvedeno výše, metoda rozhovoru byla v případech, kdy to bylo možné, kombinována s metodou vlastního pozorování.

Připravené schéma otázek, které bylo otevřeno případnému doplnění dalších otázek během rozhovoru, mělo tuto podobu:

- Kdo je zřizovatelem či majitelem archeoparku?
- Jak Váš archeopark vznikl/vzniká?
 - o Jaký byl důvod vybudování archeoparku na daném místě?
 - o Kdo a jakými metodami jej vybudoval/buduje?

¹⁴⁶ MIŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2019, s. 79–84.

- Jaký původ mají vystavované artefakty?
- Mají lidé podílející se na fungování archeoparku odbornou kvalifikaci, nebo jsou v tomto oboru laiky (nadšenými zájemci o obor, samouky apod.)?
- Jaké je hlavní poslání Vašeho archeoparku a jaké jsou Vaše cíle?
- Jaká je Vaše cílová skupina?
- Jaká témata v archeoparku prezentujete?
- Jakými způsoby a metodami v archeoparku prezentujete archeologii nebo hmotné a nehmotné archeologické dědictví?
- Je v archeoparku zohledněno vzdělávací hledisko?
- Jakými způsoby využíváte edukačního potenciálu Vašeho archeoparku a prezentace archeologického dědictví?
- Jaké možnosti, služby, aktivity a akce nabízíte veřejnosti (edukační i jiné)?
- Je Váš archeopark uzpůsoben zahraničním návštěvníkům a návštěvníkům se specifickými potřebami?

3.7.3 Metoda obsahové analýzy doprovodného textového materiálu, fotodokumentace a různých informačních zdrojů vázaných na dané archeoparky

Data pro výzkum byla získávána také metodou obsahové analýzy doprovodných textových a obrazových materiálů a dalších informačních zdrojů vypovídajících o zkoumaných archeoparcích. Jednalo se o texty nebo textové panely umístěné v prostoru archeoparků, textové průvodce, edukační materiály (dětské průvodce, pracovní listy apod.), brožury a letáky o archeoparcích, články o archeoparcích, informace na webových stránkách archeoparků a fotodokumentaci archeoparků a jejich aktivit.

V kvalitativní analýze se tato metoda využívá k pojmovému či myšlenkovému rozboru a výkladu významu či smyslu textu v jeho kontextu, čímž je blízká narativní a sémantické analýze. Během výzkumu byla věnována pozornost jak zjevnému obsahu (tedy explicitnímu obsahu textu), tak také latentnímu obsahu (např. v zaměření na potřeby návštěvníků, zohlednění vzdělávacího hlediska apod.).¹⁴⁷

¹⁴⁷ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium* 2, s. 33; ŠVEC, Štefan. *Obsahová analýza textových dokumentů*. In: ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. Brno: Paido, 2009, s. 141, 143.

3.7.4 Triangulace

Triangulace metod sběru dat vede k hlubšímu pochopení studovaného jevu, zvýšení kvality a správnosti získávaných dat a později interpretací, a také k „*ospravedlnění a podpoření poznatků získáním dalších informací*“. V kvalitativním výzkumu umožňuje tento přístup snížení ovlivnění dat, výsledků a procesu výzkumu subjektivitou výzkumníka, napomáhá mu ke správné interpretaci výsledků a podporuje validitu výzkumu.¹⁴⁸ Triangulace metod spočívá ve zkoumání jevu dvěma (či více) metodami, jejichž výstupy jsou následně komparovány mezi sebou, triangulace zdrojů dat je založena na využívání a komparování různých a různorodých zdrojů informací.¹⁴⁹

V rámci tohoto výzkumu jsem usilovala o triangulaci metod získávání dat (vlastní pozorování, polostrukturovaný rozhovor a obsahová analýza dokumentů) a triangulaci zdrojů dat (poznámky z vlastního pozorování, přepisy rozhovorů, textové a obrazové doprovodné materiály a další informační zdroje vázané na archeoparky). Data z rozhovorů, která mohla být ovlivněna subjektivitou aktérů, byla tedy doplněna daty z vlastního pozorování a obsahové analýzy dokumentů.

3.8 Metody zpracování a analýzy dat

Při kvalitativním výzkumu mají zpracovávaná data obvykle formu textu, který je následně systematicky analyzován a interpretován. Analýza dat může probíhat dvěma způsoby, narativním nebo realistickým. Při realistickém přístupu jsou data získaná výzkumem nahlížena jako popis vnějších skutečností, proto byl tento přístup uplatněn i v tomto výzkumu a možné riziko nekritického přijímání informací od respondentů bylo eliminováno triangulací metod a zdrojů dat. Získaná data byla zpracována a analyzována kvalitativními metodami spočívajícími v systematické organizaci dat, jejímž cílem je nalezení vztahů mezi nimi a jejich interpretace.¹⁵⁰ Nebyly však využity kódovací techniky, obvykle využívané při analýze výpovědí účastníků o jejich prožívání určité reality. Vzhledem k analýze produktu

¹⁴⁸ CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*, s. 250–251, 260–261; ŠVARÍČEK, Roman. Triangulace. In: ŠVARÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 204–205.

¹⁴⁹ CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*, s. 254–255.

¹⁵⁰ ŠEĎOVÁ, Klára. Analýza kvalitativních dat. In: ŠVARÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 207–208.

(archeoparku) a informativních výpovědí účastníků o něm byla všechna získaná data zpracována systematickým rozbohem a interpretována.¹⁵¹

Některý typy dat, se kterými jsem pracovala, bylo nutné před analýzou převést do textové podoby (data z audiozáznamů). Následně byla provedena redukce všech dat pomocí parafrázování, sumarizování a kategorizování a spolu s jejich primární interpretací.¹⁵² Během analýzy bylo postupováno způsobem analytické indukce, která je charakteristická pro kvalitativní analýzu dat. Je založena na principu opakování, na systematickém porovnávání jednotlivých případů se vznikající hypotézou. Bylo využíváno techniky konstantní komparace, spočívající v neustálém porovnávání dat a hledání podobností a rozdílů, která obvykle vede k vytvoření typologie případů a rozpoznání příčin vzniku odlišných typů. Jako doplňující byla využita technika kontrastování, spočívající v komparaci polárních typů případů, v případě tohoto výzkumu určitých aspektů zkoumaného jevu (např. možnosti návštěvníků dotýkat se a manipulovat s artefakty a předměty).¹⁵³ Po analýze dat následovala jejich sekundární interpretace prolínající se s procesem sepisování případových studií a závěrů výzkumu, tedy „*opětovně promýšlení analyzovaného materiálu s ohledem na to, o čem naše data vlastně vypovídají, co všechny námi vynalezená schémata a tabulky znamenají a především, proč k popsaným jevům dochází*“.¹⁵⁴ Interpretací tak obecně „*dáváme význam výsledkům, zjištěním, výstupům a závěrům vzešlým z analytické činnosti*“.¹⁵⁵

3.9 Etické aspekty výzkumného šetření

Tento výzkum se zabývá veřejnosti přístupnými a z větší části veřejnosti určenými institucemi a projekty archeoparků. K jejich studiu byla sbírána pouze informativní data a ke shromažďování citlivých osobních dat nedocházelo ani při interakci se zástupci archeoparků během rozhovorů. Proto jsou v této práci uvedeny plné názvy archeoparků, což může přispět k reflexi objektivity a validity výzkumu. V rámci metody polostrukturovaných rozhovorů nebyly sbírány osobní údaje zástupců archeoparků. Rozsáhlost a charakter rozhovorů byl různorodý, pouze v několika případech veřejnosti omezeně přístupných archeoparků tvořil

¹⁵¹ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*, s. 34.

¹⁵² ŠEĎOVÁ, Klára. Analýza kvalitativních dat. In: ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 210, 244.

¹⁵³ Tamtéž, s. 223–224, 228.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 244.

¹⁵⁵ CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*, s. 217.

významnou oporu metodě vlastního pozorování, ve většině případů měl však charakter doplňující metody k metodě vlastního pozorování a analýzy dokumentů a informačních zdrojů.

4. PŘÍPADOVÉ STUDIE

ZDROJE

Literatura a periodika

ABUŠINOV, Roman. Archeoparky u našich sousedů. Ale proč ne v České republice? *(Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2003, 2003(4), 219–223.

AHRENS, Claus. *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Wachholz Verlag, 1990. ISBN 3-529-01838-4.

Archeoskanzen Modrá: radost mají archeologové, starosta i návštěvníci: Rozhovor s Luďkem Galuškou k otevření archeoskanzenu Modrá. *Živá archeologie*. 2004, 2004(5), 253–259.

BAY, Jørgen. Představení dánských historických workshopů. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), 49–50.

BENEŠ, Jaromír, Petr RŮŽIČKA a Michaela PTÁKOVÁ. Archeopark Netolice – cesta tam a zase zpátky. In: ZELEŇKA, Tomáš, Adéla DUŠKOVÁ a Radomír TICHÝ. *Život experimentem: Sborník prací k životnímu jubileu Bohumíra Dragouna*. Rychnov nad Kněžnou – Všestary, 2019, s. 24–33. ISBN 978-80-86076-87-4.

BRABCOVÁ, Alexandra. Oživená historie. In: BRABCOVÁ, Alexandra (ed.). *Brána muzea otevřená: průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Náchod: Juko, 2003, s. 288–297. ISBN 80-86213-28-5.

BRYOL, Radek, Jan DOLÁK, Lenka DRÁPALOVÁ, Jana KOUDELOVÁ a Jiří LANGER. *Muzea v přírodě v České republice: Teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2020. ISBN 978-80-87210-73-4.

BŘEZINA, Zdeněk, Jiří ČERVINKA, Michael PROUZA a Ladislav TINTĚRA. Mamuti – oddíl experimentální archeologie a jeho historie. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 158–162.

COLEMAN, K. M. Launching into History: Aquatic Displays in the Early Empire. *The Journal of Roman Studies* [online]. Society for the Promotion of Roman Studies, 1993(83), 48–74 [cit. 2022-10-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/300978>.

COMIS, Lara. Dioráma, (re)konstrukce a experimentální archeologie. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), 99–102.

- COMIS, Lara. Experimental Archaeology: Methodology and new perspectives in Archaeological Open Air Museums. *EuroREA*. 2010, 2010(7), 9–12.
- CVRČEK, Jaromír a R. NAJMAN. Dětský pravěký skanzen Altamira Kosmonosy. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 175–178.
- DILLIAN, Carolyn. Early Efforts in Experimental Archaeology: Examples from Evans, Pitt-Rivers, and Abbott. *EXARC Journal* [online]. 2019-02-20, 2019(1), nečíslováno [cit. 2022-12-15]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2019-1/ea/early-efforts-experimental-archaeology-examples-evans-pitt-rivers-and-abbott>
- Discussion: Experimental versus Experiential Archaeology. *EXARC Journal* [online]. 2015, 2015(1), nečíslováno [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2015-1/mm/discussion-experimental-versus-experiential-archaeology>
- DOLÁK, Jan. Komunikace archeologie prostřednictvím muzejních expozic. In: UNGERMAN, Šimon a Renáta PŘICHYSTALOVÁ (ed.). *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010, s. 654–660. ISBN 978-80-7422-027-2.
- DOLÁK, Jan. *Prezentace archeologie*. Brno, 2012. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- DOLÁK, Jan. *Muzeum a prezentace*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2015. ISBN 978-80-971715-8-2.
- DOLÁK, Jan. *Jak vystavovat archeologii: Metodika k tvorbě archeologických expozic*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2018. ISBN 978-80-7028-508-4.
- DRAGOUN, Bohumír. Villa Nova Uhřínov. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 179–180.
- DRAGOUN, Bohumír. Několik poznámek k budování a provozu archeologického muzea v přírodě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2006, 2006(7), 88.
- DRAGOUN, Bohumír. Archeologický experiment ukáže lidem příběh. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2006, 2006(7), 89.
- DRÁPALA, Daniel. Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. 2009, 47(1), 3–18.

- DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. Přeložil Martina NOVÁKOVÁ. Praha: Argo, 2006. Každodenní život. ISBN 80-7203-812-5.
- DVOŘÁKOVÁ, J. Kateřina. James R. Mathieu (ed): *Experimental Archaeology: Replicating past objects, behaviors, and processes: Recenze. Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2004, 2004(5), 144–148.
- FORREST, Carolyn. Spojení experimentální archeologie a living history ve sféře kulturního dědictví. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), 87–90.
- HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: Stručný nástin*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, Oborové informační středisko VTEI, 1987.
- CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5373-6.
- KOVÁRNÍK, Jaromír. Stručné dějiny muzeí v přírodě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), 78–82.
- KOVÁRNÍK, Jaromír. Záměr archeologického muzea v přírodě v Těšeticích-Kyjovicích u Znojma. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), 78–82.
- KUNA, Martin. Hospodaření s archeologickým dědictvím. In: KUNA, Martin (ed.). *Archeologie pravěkých Čech 1: Pravěký svět a jeho poznání*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha, 2007, s. 128–133.
- LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005. Atlas památek. ISBN 80-7340-069-3.
- MACKŮ, Pavel. Archeoskanzen pod Dívčím Kamenem. Stručná historie projektu a vize do budoucna. In: ZELENKA, Tomáš, Adéla DUŠKOVÁ a Radomír TICHÝ. *Život experimentem: Sborník prací k životnímu jubileu Bohumíra Dragouna*. Rychnov nad Kněžnou – Všestary, 2019, s. 102–104. ISBN 978-80-86076-87-4.
- MALINA, Jaroslav. *Metody experimentu v archeologii*. Studie AÚ ČSAV v Brně VIII, sv.1. Praha: Academia, 1980. ISSN 0139-5289.
- MIKEŠOVÁ, Veronika. *Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

- MIKEŠOVÁ, Veronika a Marie OPATRŇÁ. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví: Certifikovaná metodika*. 2014. Vznik v rámci projektu NAKI 12DF Archeologie na dosah.
- MIKEŠOVÁ, Veronika a David MARŠÁLEK. A Course in Experiential Archaeology at an Archeopark as a Part of Active University Education. EXARC Journal [online]. 2017, 2017(1), nečíslováno [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://exarc.net/issue-2017-1/aoam/course-experiential-archaeology-archeopark-part-active-university-education>
- MIŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2019. ISBN 978-80-7419-285-2.
- MOSHENSKA, Gabriel a Amara THORNTON. Public Archaeology Interviews Neal Ascherson. *Public Archaeology*. 2010, 9(3), 153–165.
- MÜLLER-SCHEESSEL, Nils. Fair Prehistory: archaeological exhibits at French Expositions Universelles. *Antiquity*. 2001, 75(288), 391–401.
- NEUSTUPNÝ, Evžen. Dvě archeologie. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*. Opava: Slezská univerzita, 2000, s. 60–64. ISBN 80-7248-110-X.
- OUTRAM, Alan. Magisterské studium experimentální archeologie na exeterské univerzitě. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), 44.
- PAARDEKOOPER, Roeland. Vnímání minulosti: Rozhovor s Hans-Ole Hansenem, zakladatelem a duchovním otcem Výzkumného centra v Lejre (Dánsko). *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2007, 2007(8), 74–78.
- PAARDEKOOPER, Roeland. *The value of an Archaeological Open-Air Museum is in its use*. Leiden: Sidestone Press, 2012. ISBN 978-90-8890-103-4.
- PETERSSON, Bodil. Summary. In: PETERSSON, Bodil. *Föreställningar om det förflutna: arkeologi och rekonstruktion* [online]. Nordic Academic Press, 2014, s. 383–397 [cit. 2022-10-06]. ISBN 9789187351976. Dostupné z: <http://nu.diva-portal.org/smash/get/diva2:920946/SUMMARY01.pdf>.
- PODBORSKÝ, Vladimír. *Úvod do studia archeologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-7616-7.
- POPELKA, Miroslav. Několik poznámek k experimentální archeologii. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 207–211.

- PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*. Praha, 2018. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- RASMUSSEN, Marianne. Teorie o rekonstrukci domu a experimentální archeologii. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2008, 2008(9), 48–52.
- REYNOLDS, Peter J. Povaha experimentu v archeologii. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), 153–164.
- SALAŠOVÁ, Alena. Komponované krajiny České republiky a jejich formování. *Životné prostredie*. 2020, 54(3), 166–177. ISSN 00444863.
- SEDLÁČEK, Martin. Případová studie. In: ŠVARŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 96–112. ISBN 978-80-7367-313-0.
- SCHÖBEL, Gunter. Odpovědnost v interpretaci prehistorického života metodou modelů v životní velikosti. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2005, 2005(6), 51–54.
- SMETÁNKA, Zdeněk. Archeologie a experiment. *Dějiny a současnost*. 2000, 22(4), 2–5.
- SOKOL, Petr. Kulisa, kopie, návrat do minulosti? Úvaha nad silnými a slabými stránkami archeoskanzenů pohledem odborného návštěvníka. In: ŠMIDTOVÁ, Renata, Miroslav POPELKA, Miroslava ŠMOLÍKOVÁ a Michal BUREŠ (ed.). *Veřejná archeologie IV.: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012*. Praha: Ústav pro archeologii FF UK Praha a Veřejná archeologie o.s., 2013, s. 189–202. ISBN 978-80-905579-1-8.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Archeologie a muzeologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. ISBN 80-210-3861-6.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Muzea v kontextu kyberkultury. *Múzeum*. 2008, 2008(1), 6–10.
- ŠEĐOVÁ, Klára. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování. In: ŠVARŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 51–82. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠEĎOVÁ, Klára. Analýza kvalitativních dat. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 207–247. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠMIDTOVÁ, Renata, Miroslav POPELKA, Miroslava ŠMOLÍKOVÁ a Michal BUREŠ (ed.). *Veřejná archeologie IV.: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012*. Praha: Ústav pro archeologii FF UK Praha a Veřejná archeologie o.s., 2013. ISBN 978-80-905579-1-8.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3034-8.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4302-7.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4394-2.

ŠTAUBER, Bedřich. Archeologický skanzen Březno a jeho muzejní využití. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 149–150.

ŠTIKA, Jaroslav a Jiří LANGER. *Československá muzea v přírodě*. Martin: Osveta, 1989.

ŠUBERT, František Adolf. *Nordské museum a Skansen ve Stockholmě*. Praha: Národopisné museum československé, 1900.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 12–27. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Zúčastněné pozorování. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 142–159. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Triangulace. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 202–206. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVEC, Štefan. Obsahová analýza textových dokumentů. In: ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. Brno: Paido, 2009, s. 141–155. ISBN 978-80-7315-192-8.

- THÉR, Richard a Radomír TICHÝ. Centrum experimentální archeologie Všešary. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 164–169.
- TICHÝ, Radomír. Experimentální archeologie nebo experiment v archeologii? *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2000, 2000(1), 207.
- TICHÝ, Radomír. Rekonstrukce archeologických objektů a experiment v archeologii III. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), 138.
- TICHÝ, Radomír. Sekce experimentální archeologie na XIV. světovém archeologickém kongresu v Liège v roce 2001. *Rekonstrukce a experiment v archeologii*. 2001, 2001(2), 142–144.
- TICHÝ, Radomír, Václav DRNOVSKÝ, Hana DOHNÁLKOVÁ a Milan SLEZÁK. Archeopark pravěku ve Všešarech: základní teze. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2009, 2009(10), 83–89.
- TICHÝ, Radomír. Archeodidaktika jako alternativa vztahu muzeologie a archeologie. Je prezentace archeologie vědou?. In: *Sborník k počtě Jiřího Kalfestra: Archeologie východních Čech - Supplementum 1*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2014, s. 297–302. ISBN 978-80-85031-99-7.
- TICHÝ, Radomír. Archeodidaktika jako didaktická transformace dějin pravěku. *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. 2014, 2014(16), 58–66.
- VÁLKA, Miroslav. Archeoskanzeny jako forma prezentace kulturního dědictví a její využití v turistickém ruchu. *Etnologické rozpravy*. 2005, 12(2), 145–156.
- ZELENKA, Tomáš (ed.). *Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů 4*. Uhřetínov: Villa Nova, 2015.
- ŽÁČKOVÁ, Marie, Petra BELAŇOVÁ a Martina OHLÍDALOVÁ (ed.). *Muzejní prezentace sbírek: přístupy, strategie, trendy*. Praha: Centrum pro prezentaci kulturního dědictví, 2015. ISBN 978-80-7036-463-5.

Webové stránky

2015 Guidebook for Live Interpretation in AOAMs. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://exarc.net/manuals/live-interpretation>

About us. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/about-us>

Archeoskanzen Trocnov. *Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-04-07]. Dostupné z: <https://www.muzeumcb.cz/navstivte-nas/pobocky/pamatnik-jana-zizky-z-trocnova/archeoskanzen-trocnov/>

Backgrounds of EXARC JOURNAL. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/journal/backgrounds>

Definice muzea. *ICOM Česká republika* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-01-23]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzea/>

Definitions. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-23]. Dostupné z: <https://exarc.net/about-us/definitions>

Dětské oddíly. *Dětské zájmové sdružení Altamira* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: http://www.altamira.cz/?page_id=604

Etický kodex ICOM. *ICOM Česká republika* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/eticky-kodex-icom/>;

EXARC Journal. *EXARC* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://exarc.net/journal>

Historie oddílu. *Oddíl experimentální archeologie Mamuti* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://mamuti.cz/historie/>

Le hameau de la Reine. *Château de Versailles* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/domaine-trianon/hameau-reine#histoire-du-lieu>

O archeoskanzenu. *Archeoskanzen Březno u Loun* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://www.archeoskanzenbrezno.cz/historie-vyzkumu-v-brezne/>

O katedře. *Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/cs/filozoficka-fakulta/ff/katedry-a-pracoviste/katedry-archeologie/o-katedre>

O projektu. *Archeopark pravěku Všešary* [online]. (nedatováno) [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: https://arheoparkvsešary.cz/arheopark_vsešary_u_hradce-kralove/o-projektu/

Profesní etický kodex muzeí, ICOM. *eMuzeum: Oborový informační portál* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://emuzeum.cz/muzeologie-a-metodika/texty/muzejni-standardy/profesni-eticky-kodex-muzei-icom>

Představujeme Archeologický park Liboc. *ARCHAIA* [online]. (nedatováno) [cit. 2023-01-06]. Dostupné z: <http://www.archaia.cz/page.html>

SCHMIDT, Jakub. Expedice Monoxylon 4 chce ověřit možnosti pravěké plavby Egejským mořem na dlabaném člunu s plachtou. *Český rozhlas Hradec Králové* [online]. 20. 7. 2022 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: <https://hradec.rozhlas.cz/expedice-monoxylon-4-chce-overit-moznosti-praveke-plavby-egejskym-morem-na-8792035>